

บทที่ ๒

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการศึกษาสภาพการจัดการศึกษาตามอริยาสัโดยพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี โดยผู้ทำการวิจัยได้ศึกษารวบรวมจากเอกสาร แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องโดยแบ่งหัวข้อการวิจัย ดังนี้

๒.๑ การจัดการศึกษาตามอริยาสั

๒.๑.๑ แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการศึกษาตามอริยาสั

๒.๑.๒ ความหมายของการศึกษาตามอริยาสั

๒.๑.๓ ลักษณะของการศึกษาตามอริยาสั

๒.๑.๔ ประเภทและรูปแบบของการจัดการศึกษาตามอริยาสั

๒.๑.๕ องค์การที่จัดการศึกษาตามอริยาสั

๒.๑.๖ ความสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคลกับการศึกษาตามอริยาสั

๒.๑.๗ บทสรุปของการจัดการและส่งเสริมการศึกษาตามอริยาสัของพระสงฆ์

๒.๒ บทบาทของวัดและพระสงฆ์

๒.๒.๑ ความสำคัญของวัดและพระสงฆ์

๒.๒.๒ อำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส

๒.๒.๓ การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์

๒.๒.๔ บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์

๒.๒.๕ บทบาทของพระสงฆ์กับการจัดการศึกษาตามอริยาสั

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ การจัดการศึกษาตามอัธยาศัย

ในสังคมฐานความรู้ทุกสังคม จะต้องมีการบริหารจัดการความรู้หรือ ที่เรียกโดยย่อว่า การทำ KM (Knowledge Management) ทั้งแบบรู้ตัวและแบบไม่รู้ตัว หรือ ทำแบบเป็นทางการและ ไม่เป็นทางการ โดยที่ผู้ทำอาจจะไม่ทราบว่าสิ่งที่ทำนั้น เป็นการจัดการความรู้ในองค์กรรูปแบบ หนึ่ง^๑

๒.๑.๑ แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษาตามอัธยาศัย หรือ “การศึกษาที่ไม่เป็นทางการ” ตรงคำในภาษาอังกฤษว่า “Informal Education” มีพัฒนาการมาตั้งแต่อดีต ก่อนการจัดการศึกษาอย่างทางการ ซึ่งเป็นการ ดำเนินการจัดโดยผู้รู้ และต่อมาเป็นสถาบันที่เรียกว่า โรงเรียนเป็นการศึกษาในระบบก่อน แล้วจึงมี การเรียกการศึกษาที่เกิดในนัยของการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิต เพื่อเพิ่มพูนและสังสมประสบการณ์ ว่า การศึกษาตามอัธยาศัย การเรียกขานการศึกษาตามอัธยาศัยจากสำนักการศึกษาต่างๆจึงขึ้นอยู่กับ ความเข้าใจ และการจัดการศึกษาต่างๆ เช่น เรียกว่าการศึกษาธรรมชาติวิสัย การศึกษารูปนัย การศึกษาธรรมชาติวิสัย การเรียนรู้ตามวิถีชีวิต และการเรียนรู้แบบที่อุบัติขึ้นและโดยบังเอิญ เป็น ต้น^๑

การศึกษาตามอัธยาศัยเพิ่งมาแพร่หลายไม่นานมานี้เองเมื่อมีการพูดถึง “การศึกษา ตลอดชีวิต” ในอดีตกล่าวกันว่า การศึกษาตามอัธยาศัยมีมาตั้งแต่ในสมัยกรีกโบราณที่มีผู้ทำหน้าที่ สอนแบบไม่เป็นทางการโดยการพูดและปฏิบัติแต่ไม่ใช่ครูผู้สอนหนังสือ คนกลุ่มนี้ เป็นผู้คอยรับ ใช้ดูแลสมาชิกในครอบครัวเป็นผู้สอนความประพฤติ เรียกว่า Pedagogues ซึ่งต่อมากลายมาเป็นคำ ว่า Pedagogy ที่หมายถึงศาสตร์แห่งการเรียนการสอน เมื่อกรีกเริ่มก่อสร้างแนวคิดและทฤษฎี การศึกษาต่างๆการศึกษาตามอัธยาศัยก็ได้รับการยอมรับและแพร่ไปสู่สังคมโรมและกลุ่มชาวยิว ด้วย

เมื่อคริสต์ศาสนาเริ่มเผยแผ่ การเรียนการสอนแบบไม่เป็นทางการในโบสถ์พร้อมๆ กับการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงเกิดขึ้น การศึกษาตามอัธยาศัยได้แพร่หลายไปในยุโรปและ อังกฤษ โดยเน้นการสอนคริสต์ศาสนาแก่กลุ่มผู้ใหญ่ นักการศึกษาหรือผู้รับผิดชอบการศึกษาตาม

^๑บุรชัย ศิริมหาสาคร, จัดการความรู้สู่ความเป็นเลิศ , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๘.

^๑ดร.วิชนี ศิลตระกูล และดร.อมรา ปฐกัญญ์, การศึกษาตามอัธยาศัย จากแนวคิดการเรียนรู้ ตลอดชีวิตสู่แนวปฏิบัติ , (ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย กรมการศึกษานอกโรงเรียน, มกราคม ๒๕๔๔), หน้า ๕.

อรรถาธิบายนั้น ก็คือ นักบวช นักเทศน์ (Preacher) การศึกษาตามอรรถาธิบายเริ่มแรกจึงเป็นการใช้บทพูดสนทนา การแลกเปลี่ยนความคิด และการสอนสั่งเพื่อการดำเนินชีวิตที่มีใช้การแสวงหาความรู้แบบที่เกิดขึ้นในโรงเรียนที่เป็นการศึกษาในระบบ

ในศตวรรษที่ ๑๙ การศึกษาตามอรรถาธิบายขยายตัวในรูปของการเสริมความรู้ในกลุ่มเยาวชน เกิดองค์กรเพื่อเยาวชน สถาบันเพื่อคนงานและโรงเรียนพิเศษ สถาบันศาสนา ห้องสมุด ห้องแสดงผลงานทางศิลปะความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เช่น ในงานเอ็กซ์โป ซึ่งเป็นต้นกำเนิดการแสดงนิทรรศการต่างๆ และพิพิธภัณฑ์สถานรูปแบบต่างๆรวมทั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ สโมสรผู้ใหญ่ วิทยาลัยของคนทำงาน และโปรแกรมการศึกษาต่อเนื่องที่จัดโดยมหาวิทยาลัย และนิคมที่พักอาศัยที่มีผู้อพยพและตั้งถิ่นฐานใหม่ในดินแดนไกลโพ้น เช่น สหรัฐอเมริกา เป็นต้น^๐

การศึกษาตามอรรถาธิบายในแนวต่อมาได้รับการพัฒนาจากนักศึกษาค้นคว้า เช่น Pestalozzi และ Herbert ตลอดจนนักปฏิวัติสังคม เช่น Rousseau บันทึกของ Pestalozzi เขียนว่า “ในห้องนั่งเล่นของทุกๆครัวเรือนนั้นเป็นที่รวมของสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นปัจจัยพื้นฐานของการศึกษาของมนุษย์ที่แท้จริง” นั่นคือการศึกษาตามอรรถาธิบายที่เป็นสภาพธรรมชาติรอบๆตัวเรา แนวคิดนี้ทำให้นักการศึกษาอื่น เช่น Froebel และ Montessori และกลุ่มเพื่อนได้พัฒนาการเล่น (ของเด็ก) สิ่งแวดล้อม และการเรียนรู้ของคนในวัยต่างๆ มาผสมกับทฤษฎีจิตวิทยาการศึกษาของ Jean Piaget ในช่วงปลายทศวรรษที่ ๑๙๒๐ ที่เน้นการสร้างความรู้ โดยผู้เรียนตามความเข้าใจต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการเรียนรู้จากประสบการณ์ของ Dewey นักการศึกษาคนสำคัญอีกท่านที่เน้นกระบวนการเรียนรู้เกิดจากการตั้งสมมติฐานประสบการณ์ และสภาพการเรียนรู้ที่จัดขึ้นโดยปราศจากความเข้าใจพื้นฐานของผู้เรียนอาจเป็นการศึกษาที่ผิด (Miseducative) และไม่สามารถเอื้อต่อการศึกษาได้ (Non-Educative)

Dewey เชื่อว่าการสร้างสถานการณ์ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ต้องสอดคล้องและเกิดจากการตีความสถานการณ์นั้นของผู้เรียนเท่านั้น ดังนั้นการศึกษาจากประสบการณ์โดยลำพังยังไม่จัดเป็นการศึกษาตามอรรถาธิบายได้จนกว่าผู้เรียนจะแสดงความเข้าใจและถ่ายทอดความเข้าใจกลับมาเอง การเรียนรู้จากประสบการณ์ไม่ใช่การตัดสินใจว่าสิ่งใดผิดถูก ไม่มีความเป็นกลาง ไม่แยกอิสระจากสังคม ดังนั้นการศึกษาตามอรรถาธิบายที่อาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์จึงขึ้นอยู่กับสถานภาพทางสังคมของผู้เรียน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการมีจุดยืนทางการเมืองการปกครอง และความสนใจต่อชุมชน และขึ้นอยู่กับว่าผู้เรียนมีโอกาสได้รับการศึกษาเพียงใดด้วย

---

^๐ การศึกษานอกโรงเรียน, การศึกษาตามอรรถาธิบาย แนวคิดและประสบการณ์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๔), หน้า ๗.

ในช่วงปลายศตวรรษที่ ๒๐ แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตามอรรถาธิบายเน้นเรื่องการเรียนรู้จากประสบการณ์ ความรู้สึกที่มีต่อสังคม ชุมชนการสะท้อนความคิดผ่านการพูดคุย การอภิปรายแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (Conversation-based) ซึ่งมีนักการศึกษาสำคัญนำมาพัฒนาเป็นแนวคิดเรื่องการศึกษาต่างๆ เช่น Carl Rogers พัฒนาเรื่องการสะท้อนความคิดและประสบการณ์ Eduard Linderman พัฒนาแนวคิดเรื่องการให้คำปรึกษาและการร่วมกันแก้ไขปัญหาในการจัดการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ขึ้น นอกจากนี้ยังมีนักการศึกษาอีกหลายท่านได้พัฒนาแนวคิดและรูปแบบที่สามารถเข้าเป็นส่วนของการศึกษาตามอรรถาธิบาย เช่น Grace Coyle ที่เน้นการเรียนรู้ของกลุ่มที่ทำงานร่วมกัน และ Josephine MacLyster Brew ที่สนใจงานสำหรับเยาวชน เป็นต้น^๐

นักการศึกษาคนสำคัญที่มีส่วนในการพัฒนาการศึกษาตามอรรถาธิบายอีกกลุ่มที่จัดเป็นกลุ่มที่มีความคิดก้าวหน้า เช่น Paulo Freire เน้นการสนทนา (Dialogue) และการแสวงหาแนวทางการสร้างมโนสำนึก (Consciousness) Evan Illich ผู้เน้นการสร้างสรรค์สังคม (Conviviality) และพยายามลดบทบาทการศึกษาในรั้วโรงเรียนลง (Deschooling) โดยเน้นการศึกษาเพื่อการพัฒนาทักษะวิชาชีพ ล้วนส่งผลทางอ้อมแก่การศึกษาตามอรรถาธิบายซึ่งเป็นนวัตกรรมของการศึกษาในช่วงดังกล่าวอย่างมาก

แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาตามอรรถาธิบายในช่วงนี้เริ่มแยกแนวปฏิบัติออกให้แตกต่างจากการศึกษาในระบบ(โรงเรียน) และการศึกษาภายนอก ระบบ แต่ยังเห็นได้ชัดถึงการมีสายโยงใยถึงความสามารถสะท้อนการศึกษาเพื่อมนุษย์ที่แท้จริงของการศึกษาที่มีอยู่เกิดแนวคิดและรูปแบบใหม่ทางการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยชาวบ้านของ Henry Morris ที่รวมวิทยาลัยหมู่บ้าน โดยรวมโรงเรียนในชุมชน คนที่มีความคิดใหม่ๆ ในชุมชน สมาคมต่างๆ ในหมู่บ้านและบริการสำคัญๆ เช่น ห้องสมุด ศาสนสถาน ขึ้นเป็นแหล่งการเรียนรู้จากในชุมชนขึ้น

เมื่อแนวคิดเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตเริ่มเป็นที่กล่าวขวัญกันมากในช่วงทศวรรษ ๑๙๖๐-๑๙๗๐ รูปแบบการศึกษาตามอรรถาธิบายถูกจัดเป็นรูปแบบหนึ่งของการศึกษาที่มนุษย์สามารถเข้าถึงอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต^๑ โดยแยกการศึกษาพื้นฐานที่มีการกำหนดหลักสูตรชั้นเรียนและอายุผู้เรียน ว่าเป็นการศึกษาในระบบ ว่าเป็นการศึกษาอย่างเป็นทางการ (Formal Education) และแยกการศึกษาที่ผู้เรียนไม่สามารถรับการศึกษาแบบปกติ อย่างเป็นทางการว่าเป็นการศึกษานอกระบบ (Non-Formal Education) โดยรวมการศึกษาผู้ใหญ่เข้าไว้ด้วย และการเรียนรู้ที่บุคคลได้รับความรู้

^๐ การศึกษานอกโรงเรียน, การศึกษาตามอรรถาธิบาย แนวคิดและประสบการณ์, หน้า ๗.

^๑ สุมาลี สังข์ศรี, “ประมวลบทความการปฏิรูปการศึกษา”, สาขาวิชาศึกษาศาสตร์, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔) หน้า ๘.

ประสบการณ์ ได้สร้างเสริมเจตคติ ค่านิยม และทักษะต่างจากกรอบคร่ำสืงแวดล้อม และประสบการณ์ ว่าเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education)

การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยในประเทศไทย

การศึกษาตามอัธยาศัยมีหลายความเข้าใจเช่นกันแต่พัฒนาการของการศึกษาลักษณะนี้ยังอยู่ในระยะที่เพิ่งเป็นที่ยอมรับว่ามีการศึกษารูปแบบนี้ด้วยเช่นกัน ที่เด่นชัด คือ การศึกษาตามอัธยาศัย มีมาตั้งแต่สังคมเกิดขึ้น เนื่องจากการศึกษาของไทย แต่แรกเริ่มเกิดในครอบครัวและผู้รู้ในชุมชน โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ตั้งแต่สมัยโบราณหรือแม้กระทั่งในปัจจุบัน เมื่อการศึกษาแบบตะวันตกที่มีระบบโรงเรียนและชั้นเรียนแพร่หลายขึ้น ก็ตั้งขึ้นที่บริเวณศูนย์กลางของชุมชน คือ วัดซึ่งยังคงเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนในชุมชนอยู่ แม้เมื่อมีการแยกโรงเรียนออกจากวัดแล้วก็ตาม^{*}

ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาตามอัธยาศัยในบริบทของวัด ยังคงสภาพที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามอัธยาศัยแบบไทยๆ พิธีกรรมต่างๆ การเทศนาให้ความรู้ การจัดห้องสมุดในวัด การจัดแหล่งเรียนรู้แบบต่างๆที่พระสงฆ์จัดขึ้นเพื่อการศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิต แม้กระทั่งการส่งเสริมให้หน่วยงานของรัฐและเอกชนดำเนินการจัดการศึกษาโดยให้ใช้สถานที่วัดเป็นแหล่งการศึกษา

การศึกษาตามอัธยาศัยในประเทศไทยเพียงมีการกล่าวถึงอย่างชัดเจนในบริบทของการศึกษานอกโรงเรียน โดยกรมการศึกษานอกโรงเรียน(ในขณะนั้น) กระทรวงศึกษาธิการ ช่วง พ.ศ. ๒๕๑๘ เป็นต้นมา ได้มีการดำเนินการและพัฒนาวิธีการจัดสภาพการเรียนรู้ และแสวงหาข่าวสารข้อมูลผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ ในระยะแรกและสื่อสารมวลชนในรูปแบบของที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน และห้องสมุดประชาชน ในระยะต่อมา ตลอดจนการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยผ่านสื่อนิทรรศการทางวิทยาศาสตร์การแสดงทางท้องฟ้าจำลอง การศึกษาตามอัธยาศัยโดยหน่วยงานอื่นๆ ทั้งของรัฐและเอกชนก็มีการดำเนินการอยู่ควบคู่ไปกับการศึกษานอกโรงเรียน เช่น การศึกษานอกสถานที่ การฝึกอบรมอาชีพระยะสั้น การเรียนรู้ด้วยตนเอง และการใช้กระบวนการกลุ่มเพื่อการเรียนรู้ การแสดงละครเร่ การจัดนิทรรศการและกิจกรรมการเรียนรู้ ในรูปของการอภิปราย บรรยาย การประกวดการแข่งขัน การจัดทำโครงการ และออกแบบ สร้างสื่อการเรียนการสอน แม้กระทั่งกิจกรรมการกีฬา กิจกรรมกลางแจ้ง และการเฝ้าสังเกตปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น สุริยุปราคา ปรากฏการณ์ฝนดาวตก เป็นต้น

^{*} สุมาลี สังข์ศรี, “ประมวลบทความการปฏิรูปการศึกษา”, ๒๕๔๔, หน้า ๑๐

การนิยาม และอธิบายลักษณะของการศึกษาตามอัธยาศัยยังไม่มีขึ้นตลอดเวลากว่า ๒ ทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยได้พัฒนาแนวความคิดเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตได้มากขึ้น และในช่วง พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นต้น มาได้มีการกล่าวถึง การศึกษาตามอัธยาศัยในความหมายของ Informal Education มากขึ้น แม้วก่อนหน้านี้นี้จะได้ใช้ถ้อยคำอื่นๆ เช่น การศึกษาธรรมชาติวิสัย การศึกษาธรรมชาติวิสัย การศึกษาอรูปนัย การศึกษาแบบไม่เป็นทางการหรือแม้แต่แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้หมายรวมว่า “การเรียนรู้ตามวิถีธรรมชาติ” ก็ตาม จนกระทั่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ระบุคำว่า “การศึกษาตามอัธยาศัย” ว่าเป็นรูปแบบการศึกษาอย่างเป็นทางการรูปแบบหนึ่งในกฎหมายแม่บทเพื่อการศึกษาของชาติ ดังนั้นพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวได้แบ่งรูปแบบของการศึกษาออกเป็น ๓ รูปแบบ คือ

๑. การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

๒. การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่น ในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

๓. การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่นๆ^๑

---

^๑พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๑๖ (๒๕๔๒) มาตรา ๑๕, หน้า

ในการศึกษาทั้ง ๓ รูปแบบนี้ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีความแตกต่างกัน และ
ผสมผสานกันเป็น “การศึกษาตลอดชีวิต” และมีสาระสำคัญของแต่ละรูปแบบในประเด็น ดังนี้

การศึกษาในระบบ	ศึกษานอกระบบ	การศึกษาตามอัธยาศัย
- เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย - วิธีการศึกษา - หลักสูตร - ระยะเวลาของการศึกษา - การวัดประเมินผลซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน	- เป็นการศึกษา ที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย - รูปแบบ - วิธีการจัดการศึกษา - การวัดและประเมินผลซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา - เนื้อหาและหลักสูตร ต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม	- เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง - ตามความสนใจ ศักยภาพความพร้อมและโอกาส - โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ และแหล่งความรู้อื่นๆ

แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงสาระสำคัญรูปแบบการศึกษา

โดยสรุป การศึกษาตามอัธยาศัยมีพัฒนาแบบย้อนรอยกลับกับสภาพการของพัฒนาของการศึกษาตามอัธยาศัยเอง นั่นเป็นเพราะพัฒนาการของการศึกษาหลักๆ นักการศึกษาพัฒนาแนวคิดเพื่ออำนวยความสะดวกแก่มนุษย์แล้วจึงมาศึกษาถึงลักษณะของการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งแม้ว่าจะมีก่อนการศึกษารูปแบบใดๆ ก็ตาม การศึกษาตามรูปแบบนี้มีอยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านาน โดยใช้วัดเป็นแหล่งให้ความรู้ มีพระสงฆ์และผู้รู้เป็นหลักสำคัญในการให้การศึกษาเพื่อการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า แม้ว่าสังคมส่วนใหญ่จะมองข้ามการศึกษารูปแบบนี้ก็ตาม แต่ยังคงความเป็นจริงอยู่เสมอมา

๒.๑.๒ ความหมายของการศึกษาตามอริยาศัย

การศึกษาตามอริยาศัย มีผู้ให้ความหมายไว้หลายความหมายด้วยกัน

วิจิตร ศรีสอาน^๖ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การศึกษาตามอริยาศัย เป็นกระบวนการตลอดชีวิตซึ่งบุคคลแต่ละคนแสวงหาความรู้ พัฒนาทักษะ ค่านิยม และสร้างเสริมทักษะจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน โดยอาศัยแหล่งวิทยาการที่มีอยู่ใกล้ตัวตามสภาพแวดล้อม เช่น จากครอบครัว เพื่อนบ้าน การเล่น การทำงาน ตลาด ห้างสรรพสินค้า สื่อมวลชน การอบรมเลี้ยงดูในครอบครัว เด็กพูดได้ และมีทักษะทางภาษาขั้นพื้นฐานด้านการพูดการฟังได้พอสมควรก่อนจะเข้าโรงเรียน เด็กอาจจะได้รับการสั่งสอนให้รู้จักเลี้ยงน้อง และหุงหาอาหารโดยการสังเกต หรือมีส่วนช่วยพ่อแม่ รวมทั้งอาจได้ฝึกฝนทักษะด้านอาชีพการงานจากพ่อแม่ และเรียนรู้การดำเนินชีวิตรวมกันกับผู้อื่นจากพี่น้อง และเพื่อนฝูงเป็นต้น”

นอกจากนี้ ดร.วิจิตร ศรีสอาน ยังกล่าวถึง การศึกษาตามอริยาศัยไว้ดังนี้ “การศึกษาตามอริยาศัยเป็นกระบวนการของการศึกษาตลอดชีวิต คือ ไม่ต้องอาศัยระบบใดๆทั้งสิ้น..เป็น การศึกษาที่สร้างเสริมบุคลิกภาพ ทักษะคิด ค่านิยม และความรู้ต่างๆจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน การศึกษาประเภทนี้ทำที่ไหน เมื่อใดก็ย่อมได้ เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองจากสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา จากสมาชิกครอบครัว จากเพื่อน จากการทำงาน กระทั่งจากสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ ฯลฯ การศึกษาตามอริยาศัยจึงมีขอบเขตกว้างขวางกว่า การศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียน”

มัลลิกา พงศ์ปรีตร^๗ ให้ความหมายไว้ว่า “การศึกษาตามอริยาศัยนั้นเกิดขึ้นได้ทุกขณะจิต ไม่ว่าสิ่งใดที่ผ่านเข้ามากระทบสัมผัสประสาททั้งห้า ย่อมมีผลต่อจิตใจและความรู้สึกนึกคิดของผู้รับทั้งสิ้น จุดสำคัญอยู่ที่ว่าผลกระทบนั้นจะเป็นไปในทางลบหรือบวก หากผู้รับรู้ตัวและรู้จักกับสิ่งซึ่งไม่พึงประสงค์ รับแต่สิ่งที่จรรโลงใจประเทืองปัญญา ส่วนหนึ่งของสิ่งที่เราเรียกว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” ก็จะเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ”

---

^๖วิจิตร ศรีสอาน, การส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอริยาศัย , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๕๑), หน้า ๕๕.

^๗มัลลิกา พงศ์ปรีตร, “การจัดการเรียนรู้ของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต”, รายงานการวิจัย, (ห้องสมุดประชาชน : กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๕).

วิชิตี ศีลตระกูล และอมรา ปฐกัญญาบุญรัตน์^{๐๙} “การศึกษาตามอัธยาศัย” หมายถึง วิธีการที่หลากหลายที่นำไปสู่การเรียนรู้ อาจเกิดขึ้นโดยการถูกผลักดันให้เกิดขึ้นผ่านกระบวนการสนทนา เกี่ยวข้องกับการสำรวจ และขยายประสบการณ์ โดยไม่อาจทำนายล่วงหน้าได้ เป็นสิ่งที่บังเอิญเกิดขึ้น อุบัติขึ้น

ปฐม นิคมานนท์^{๐๑๐} ให้ความหมายว่า “การศึกษาตามอัธยาศัย” เป็นกระบวนการตลอดชีวิต ซึ่งบุคคลได้เสริมสร้างเจตคติ ค่านิยม ทักษะ และความรู้ต่างๆ ในสภาพแวดล้อม คือการเรียนรู้จากครอบครัว เพื่อนบ้าน จากการทำงาน การเล่น จากตลาด ร้านค้า ห้องสมุด ตลอดจนเรียนรู้จากสื่อมวลชนต่าง ๆ

กรมการศึกษานอกโรงเรียน^{๐๑๑} ได้ให้ความหมายของ “การศึกษาตามอัธยาศัย” หมายถึง การศึกษาที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิต ที่เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์จากการทำงานจากบุคคลจากครอบครัว จากชุมชน จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ทักษะ ความบันเทิงและพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมีลักษณะสำคัญ คือ ไม่มีหลักสูตร ไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน ไม่จำกัดอายุ ไม่มีการลงทะเบียน ไม่มีการสอนอย่างเป็นทางการ ไม่มีประกาศนียบัตร มีหรือไม่มีสถานที่แน่นอน เรียนที่ไหนก็ได้ ลักษณะการเรียนรู้เพื่อความรู้ และนันทนาการ และสามารถเรียนได้ตลอดเวลาในทุกช่วงวัยของชีวิต

ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์^{๐๑๒} ให้คำนิยาม “การศึกษาตามอัธยาศัย” เป็นการจัดสภาพแวดล้อมสถานการณ์ ปัจจัยเกื้อหนุน สื่อ แหล่งความรู้ และบุคคล เพื่อส่งเสริมให้บุคคลได้เรียนรู้ ตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งของตนเองครอบครัว ชุมชน และสังคม

^{๐๑๙}วิชิตี ศีลตระกูล และ อมรา ปฐกัญญาบุญรัตน์, การศึกษาตามอัธยาศัย : จากแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่แนวปฏิบัติ, (ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย กรมการศึกษานอกโรงเรียน, มกราคม ๒๕๔๖).

^{๐๑๐}ปฐม นิคมานนท์, เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาการศึกษาตลอดชีวิตและการศึกษานอกระบบ หน่วยที่ ๖ สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, (นนทบุรี: โรงพิมพ์ มสธ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๒.

^{๐๑๑}การศึกษานอกโรงเรียน, การศึกษาตลอดชีวิตการศึกษาของคนไทยในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๖), หน้า ๘๓.

^{๐๑๒}ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์, การศึกษาตามอัธยาศัยตามแนวคิดและประสบการณ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๔), หน้า ๓.

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ^{๐๐} ฉบับพุทธศักราช ๒๕๔๒ ในมาตรา ๑๕ นิยามว่า การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่นๆ

Phillip Coombs^{๐๐} ให้ความหมายการศึกษาตามอัธยาศัยว่า หมายถึง กระบวนการศึกษาตลอดชีวิต ที่ทุกคนได้รับ และสะสมความรู้ ทักษะ เจตคติ และการรู้แจ้งจากประสบการณ์ประจำวัน และการสัมผัสกับสิ่งแวดล้อมทั้งที่บ้าน ที่ทำงาน และที่สนามเด็กเล่น และเจตคติของสมาชิกครอบครัวและเพื่อนจากการเดินทาง การอ่านหนังสือพิมพ์และหนังสืออื่นๆหรือโดยการฟังวิทยุ หรือการดูภาพยนตร์ หรือโทรทัศน์ตามปกติแล้ว การศึกษาตามอัธยาศัยไม่มีการจัด ไม่มีระบบ และบางครั้งไม่ได้ตั้งใจ แต่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ไปตลอดชีวิตของแต่ละคนอยู่อย่างมาก แม้แต่ผู้ที่มีการศึกษาในโรงเรียนมาแล้วก็ตาม

Evan, David R^{๐๙} ให้ความหมายการศึกษาตามอัธยาศัย หมายถึง ผลของการเรียนรู้อันเกิดจากสถานการณ์ที่ ผู้เรียน หรือแหล่งความรู้ใดๆใดอย่างหนึ่ง มีเจตจำนง เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ แต่ไม่ใช่ ทั้งสองปัจจัยเกิดตรงกัน

Livington^{๐๐} ให้คำนิยาม “การเรียนรู้ตามอัธยาศัย” ว่าเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง ความเข้าใจ ความรู้หรือทักษะ ที่เกิดขึ้นโดยไม่ต้องเสนอโดยผ่านหลักสูตร หรือโปรแกรมจากสถาบันการศึกษาในระบบหรือนอกระบบ

---

^{๐๐}กระทรวงศึกษาธิการ, **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๔๕**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๖).

^{๐๐}Phillip Coombs 1985, อ้างใน อุดม เชยกิจวงศ์, **การส่งเสริมการศึกษานอกระบบ และ การศึกษาตามอัธยาศัย**, หน้า ๖๐.

^{๐๙}Evan, David R 1981, **The planning of nonformal education**. Paris : Unesco International Institute for Educational Planning, chapter II.

^{๐๐}Livington อ้างใน Maurice Taylor, **Informal Learning Practices of Adults with Limited Skills : A Research Summary**, Ottawa, Ontario Canada, December 2004.

La Belle^{๐๖} ให้ความหมายว่า การศึกษาตามอัธยาศัย ว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งบุคคลแสวงหา และรับความรู้ ทักษะ ทักษะ ทักษะ ความเข้าใจที่กระจ่างชัดที่เกี่ยวกับประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน และการแสดงออกต่อสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวบุคคล

Schugurensky^{๐๖} จำแนกประเภทของการเรียนรู้ตามอัธยาศัยนั้น เสนอแนะว่ามี ๓ ชนิด คือ การเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง (Selfdirected learning) การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ (Incidental learning) และการ เรียนรู้ในชีวิตประจำวัน (Tacit learning)

ดังนั้น อาจกล่าวโดยสรุปว่า “การศึกษาตามอัธยาศัย” หมายถึง เป็นกระบวนการของการศึกษาตลอดชีวิต เป็นการเรียนรู้ตามวิถีชีวิต เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ และทุกช่วงวัยของชีวิต ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากประสบการณ์ การทำงาน สภาพแวดล้อม และแหล่งเรียนรู้ต่างๆ เป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมีลักษณะที่สำคัญ คือ ไม่มีองค์กร ไม่มีระบบ ไม่มีหลักสูตร ไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน ไม่จำกัดอายุ ไม่มีการลงทะเบียน ไม่มีการสอนอย่างเป็นทางการ ไม่มีใบประกาศนียบัตรรับรอง สามารถเรียนได้ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย

สำหรับการวัดผลประเมินผลนั้น “ควรเป็นการประเมินพัฒนาการการเรียนรู้ของผู้เรียนมากกว่าประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเพียงอย่างเดียว ควรประเมินความก้าวหน้า ประเมินตามสภาพจริง ประเมินการประยุกต์ใช้ความรู้ที่ได้เรียนรู้หรือศึกษา มิได้ประเมินได้หรือตก” ^{๐๗}

---

^{๐๖}La Belle, Thomas “Formal, Nonformal and Informal education : A Holistic perspective on lifelong learning.” **International Review of Education**. Unesco Institute for Education. The Hague:Hamburg and Martins Nijhoff publishers, 1982.

^{๐๖}Schugurensky อ้างถึงใน Maurice Taylor, **Informal Learning Practices of Adults with Limited Skills : A Research Summary**. Ottawa, Ontario Canada, December 2004.

^{๐๗}สุมาลี สังข์ศรี,วารสารสุขโขทัยธรรมาราช ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๑ กันยายน- ธันวาคม ๒๕๔๕.

๒.๑.๓ ลักษณะของการศึกษาตามอัธยาศัย

เมื่อเทียบเคียงกับการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบแล้ว การศึกษาตามอัธยาศัยมีความโดดเด่นและมีลักษณะเฉพาะพอสรุปเป็นประเด็นได้ ดังต่อไปนี้

๑. มีรูปแบบที่ไม่สามารถอธิบายได้ชัดเจน (Non form) ไม่สามารถจับต้องหรือมองเห็น เหมือนการศึกษาในระบบที่มีโรงเรียนเป็นตัวแทนระบบได้ แต่รู้ว่ามีอยู่ เพราะ เป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิต เป็นที่รู้จักกันว่าเป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัย หรือ เรียกกันว่าเป็น “การเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ” หรือ “การเรียนรู้ตามวิถีชีวิต”

๒. การศึกษาตามอัธยาศัย เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และสังคมมีหลายสถานการณ์ จึงมีหลายวัตถุประสงค์และไม่จำเป็นต้องเป็นจุดประสงค์เพื่อการศึกษาเท่านั้น เช่น สถาน สงเคราะห์และคุ้มครองสิทธิผู้บริโภคที่ให้บริการความรู้ความเข้าใจเรื่องสิทธิในการ บริโภค และการแก้ปัญหาเรื่องการเงิน หรือ ชมรมเยาวชนที่ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

๓. เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษารูปแบบอื่นอย่างแยกไม่ออก กล่าวคือ บุคคลสามารถใช้ การศึกษาตามอัธยาศัยไประหว่างการศึกษาในระบบพร้อมๆกันด้วย แต่ทั้งนี้ ต้องมีการจัดความเชื่อมโยงระหว่างการศึกษาตามอัธยาศัยกับการศึกษารูปแบบอื่นๆ เพื่อป้องกันผลเสียที่อาจเกิดขึ้นจากขั้นตอนของการเลือกนำจุดเด่นของการศึกษาตามอัธยาศัย มาใช้ในบริบทของอีกรูปแบบของการศึกษาได้ เช่น การจัดทัศนศึกษา การท่องเที่ยวแบบต่างๆ ซึ่งสามารถเกี่ยวโยง กับการเรียนรู้การสอนในโรงเรียน และนอกโรงเรียนได้ด้วย

๔. มีหลากหลายรูปแบบและใช้วิธีการที่ไม่เป็นทางการ (Multiforms) ต่างๆได้ไม่จำกัด

๕. ไม่มีหลักสูตรแบบเป็นทางการ แต่เป็นแนวหรือแผนการเรียนรู้ (Noncurriculum) ไม่อยู่ในสภาพชั้นเรียน (Non-school และ nontraditional settings) ไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน ไม่จำกัดอายุ ไม่มีการ ลงทะเบียน และไม่มีการสอน ไม่มีการรับประกาศนียบัตร มีหรือไม่มีสถานที่แน่นอน เรียนที่ไหนก็ได้ ลักษณะการเรียนรู้ส่วนใหญ่เป็นการเรียนเพื่อความรู้และนันทนาการ อีก ทั้งยังไม่จำกัดเวลาเรียน

๖. มีเรื่องกำหนดเวลาในการเรียนรู้ที่เป็นตัวแปร และควบคุมได้น้อยมาก เพราะ การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการปล่อยอิสระตามอัธยาศัย ดังนั้นการประเมินผลจึงอยู่ที่ ผู้เรียนเอง เช่นกันผู้เรียนอาจไม่รู้ตัว แต่ผลการเรียนสั่งสมได้ จนมีการนำไปใช้จึงจะเกิด การเรียนรู้ขึ้น ซึ่งก็อาจไม่ได้ใช้ก็ได้

๗. ต้องสอดคล้องกับการดำเนินชีวิต (Lifeorientation) เป็นลักษณะเฉพาะบุคคลที่สัมผัส หรือมีปฏิริยาต่อสภาพแวดล้อมซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตประจำวันในแต่ละ วัน รวมทั้ง

การเลือกรูปแบบการศึกษาตามอรรถาธิบายในการดำเนินชีวิต ตั้งแต่ การเลี้ยงดู กันในครอบครัว (Parent instruction) การทำงาน (workplace) และ การสร้างหรือประสบ ประสบการณ์ต่างๆในแต่ละวัน (Daily experiences)

๘. มีกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นลักษณะเฉพาะที่ (Specific) อาจเกิดได้ซ้ำ แต่อาจไม่เกิดซ้ำที่มีผลเหมือนเดิมทุกประการ

๙. เป็นการอุบัติขึ้นทั้งโดยจงใจให้เป็นการบังเอิญอาจเป็นไม่จงใจ ไม่สามารถคาดหมายล่วงหน้าได้ (Accidental และ Unpredictable) ไม่สามารถระบุลักษณะบ่งชี้ถึงผลการเรียนที่เหมือนกันได้ทุกส่วน และทุกครั้ง บางครั้งอาจไม่มีผลใดๆเกิดขึ้น

๑๐. เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุด ในลักษณะที่ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ และความหมายจากปัจจัยเอื้อในการเรียนรู้ตามอรรถาธิบาย ทั้งนี้มีประเด็นเรื่องการพ้องผันลักษณะที่เป็นอรรถาธิบาย ซึ่งหมายถึง การทำตามอำเภอใจของผู้เรียนว่า จะจัดด้วยกฎระเบียบที่สถาบัน บางแห่งจำเป็นต้องมี เช่นกรณี การจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายสำหรับผู้ต้องขังที่ผู้เรียน สามารถเลือกวิธีการเรียนด้วยตนเองภายในกฎระเบียบของสถานพินิจเด็กและเยาวชน ด้วยหรือไม่

๑๑. มีลักษณะของการ อาสาสมัครเข้าร่วมกิจกรรม เป็นการไม่ผูกพันแต่เต็มใจที่จะเรียนรู้ จึงจำเป็นต้องมีการสร้างปฏิสัมพันธ์การต่อรอง การสื่อความหมาย และการ เคารพในความคิดซึ่งกันและกันเพื่อร่วมกิจกรรมกัน ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่เกิดขึ้นง่ายๆ ต้องผ่านการฝึก และมีปัจจัยอื่นช่วย เช่นเพื่อน คนสนิทคนรู้จัก ความคุ้นเคยการยอมรับ ระหว่างกันและกันด้วย

๑๒. เป็นการศึกษาแบบเปิด สามารถเรียนได้ตลอดเวลา จึงเกิดได้ทุกสถานที่ ทุกเวลา และทุกสถานการณ์ ซึ่งการเรียนรู้อาจเกิดหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับว่าผู้เรียนจะได้สร้าง กระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นอย่างไร

๑๓. เกิดขึ้นในทุกช่วงวัย ต่อเนื่องไปตลอดชีวิต เพราะเป็นการศึกษาที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการในการดำเนินชีวิต บุคคลทุกคนจึงสามารถเข้าออกและสัมผัสการศึกษา ตามอรรถาธิบายได้ตลอดชั่วชีวิต ดังที่มีคำกล่าวว่าการศึกษาตามอรรถาธิบายเป็นกระบวนการจาก การอุบัติขึ้นของชีวิต จนสิ้นอายุขัย (from womb to tomb) ^{๐๐}

^{๐๐} การศึกษานอกโรงเรียน, การศึกษาตามอรรถาธิบาย แนวคิดและประสบการณ์, หน้า ๔๕-๔๘.

๒.๑.๔ ประเภทและรูปแบบของการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย

ด้วยเหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. ๒๕๕๑ ให้เป็นกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติมีหลักการจัดการศึกษาให้เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชนและให้ทุกภาคส่วนของสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา รวมทั้งสถานศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบหรือการศึกษาตามอัธยาศัย รูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบก็ได้^{๐๐}

การจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งไม่มีรูปแบบในการจัดการศึกษาหรือการเรียนรู้ที่ตายตัว ไม่มีหลักสูตร เป็นตัวกำหนดกรอบกิจกรรม หรือขอบข่ายสาระการเรียนรู้ การเรียนรู้ขึ้นอยู่กับความต้องการ และแรงจูงใจใฝ่รู้ของแต่ละบุคคล อย่างไรก็ตาม เราสามารถจัดกิจกรรมเพื่อเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตามอัธยาศัยได้ดังนี้

๑. จัดกิจกรรมในแหล่งการเรียนรู้ประเภทต่างๆ เช่น ห้องสมุดประชาชน การเรียนรู้ด้วยระบบคอมพิวเตอร์ออนไลน์ พิพิธภัณฑ์ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน การจัดกลุ่มเสวนา หรือการอภิปราย กิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม กิจกรรมส่งเสริมการอ่านการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลและความรู้ต่างๆ ฯลฯ

๒. ส่งเสริมสนับสนุน และพัฒนาการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยได้แก่ สนับสนุนสื่อแก่หน่วยงานและแหล่งความรู้ต่างๆ

๓. ส่งเสริมให้หน่วยงานเครือข่ายจัดการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น ห้องสมุด ในสถานี่ราชการ สถานประกอบการ ฯลฯ

๔. ส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนากลุ่มต่างๆ ตามความต้องการและความสนใจ เช่น กลุ่มดนตรี กลุ่มสิ่งแวดล้อม พัฒนาชุมชน ฯลฯ^{๐๐}

การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นรูปแบบการศึกษาที่มีเอกลักษณ์พิเศษตรงที่มีความหลากหลาย ประเภทและรูปแบบ มีองค์ประกอบสำคัญได้แก่ (ก) สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ที่โดยมากมักอยู่รอบๆ ตัวที่ผู้เรียนสามารถเข้าถึงได้ (ข) กระบวนการจัดการสภาพการเรียนรู้จากสภาพการณ์และลักษณะ ของผู้เรียนและผู้ดำเนินการศึกษาตามอัธยาศัย และ (ค) กระบวนการเรียนรู้ ซึ่งมักเป็นการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นการเรียนรู้ของปัจเจกบุคคล (Individual

^{๐๐} พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ.๒๕๕๑,(ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๕/ตอนที่ ๔๑ ก/หน้า ๑/๓ มีนาคม ๒๕๕๑).

^{๐๐} หน่วยศึกษานิเทศก์ กระทรวงศึกษาธิการ, เอกสารสาระหลักการและแนวคิดประกอบการดำเนินงาน กศน ,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ห.จ.ก.เอ็น.เอ.รัตนะเทรตดิ้ง, ๒๕๕๑),หน้า ๒๕.

Learning or Self Education) และการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกที่มีส่วนในชุมชน (Collaborative Learning) หรือร่วมในสถานการณ์นั้นๆ^{๐๐}

รูปแบบจึงอาจเป็นเพียงกิจกรรมการเรียนรู้ หรือกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้น หรือ เป็นเพียงสถานการณ์ ปรากฏการณ์ที่อาจมีขึ้นเองตามธรรมชาติ (Natural settings or Natural phenomena) หรือ โดยการสร้างขึ้นของสิ่งมีชีวิต ซึ่งรวมทั้งมนุษย์ (Human-made) หรือ เกิดจากการกระทำของสัตว์ (Animal made) ก็ได้ หรือ แม้กระทั่งสิ่งที่เกิดในสังคมตามปกติ โดยมิได้เกี่ยวข้องกับการศึกษาใดๆ (Societal settings) บางประเภทเป็นเพียงปัจจัยเอื้อต่อการเรียนรู้ตามอรรถาธิบาย เช่น การพูดคุย ถกเถียงปัญหา การหารือ และการสืบค้นบางสิ่งบางอย่าง รวมทั้งแหล่งความรู้ สถานที่ทางประวัติศาสตร์ ที่เล่น สนามกีฬา ชุมชน สมาคม ศาสนาสถาน แหล่งวัฒนธรรม สื่อประเภทต่างๆ ตั้งแต่สื่อที่เป็น บุคคล สื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ และ โทรคมนาคม ภูมิปัญญา การในขณะเดียวกัน การศึกษาตามอรรถาธิบายอาจเป็นประเภทการศึกษาย่อย (subset) ในบริบทของการศึกษารูปแบบอื่นๆ เน้นการที่ผู้เรียนมีส่วนร่วม (Participatory Learning) มีส่วนจัด (Self-directed Learning) และการร่วมอยู่ในสถานการณ์ ที่เรียกว่า การเรียนรู้ตามสถานการณ์ (Situational Learning) ซึ่งให้ความสำคัญเรื่อง ความสัมพันธ์กับชุมชน และการเกี่ยวข้องกับผู้อื่นเพื่อพัฒนาและยกระดับประสบการณ์ระหว่างการเรียนรู้และปฏิบัติงานในสถานการณ์นั้นๆ ซึ่งเป็นมากกว่าการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ (Experiential learning) ซึ่ง Kolb (1972) อธิบายว่ามีลำดับของการเปลี่ยนแปลง ของประสบการณ์ในระหว่างการแก้ไขและเรียนรู้ไปพร้อมกัน^{๐๐}

ในต่างประเทศบางประเทศจัดรูปแบบการศึกษาตามอรรถาธิบายในชื่อที่คุ้นเคย เช่น ที่ สก๊อตแลนด์ อธิบายการศึกษาตามอรรถาธิบายว่าเป็น “การศึกษา (สำหรับ) ชุมชน” (Community education) ในเยอรมัน เรียกว่าเป็น “กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม” (Social pedagogy) ในฝรั่งเศส ใช้การแสดง (เลียนแบบ) ว่าเป็นการศึกษาตามอรรถาธิบาย เรียกว่า “การแสดงจำลองแบบ” (Animation) ในกลุ่มอเมริกาใต้ เทียบการศึกษาตามอรรถาธิบาย ใกล้เคียงกับการศึกษา (สำหรับ) ประชาชนในเรื่องความยุติธรรมและประชาธิปไตย (Popular education) ในบางชุมชนของอังกฤษ เรียกการศึกษาตามอรรถาธิบาย ว่าเป็นการเรียนรู้และการ สนทนาประชาธิปไตย บางกลุ่มจัดการศึกษา และส่งเสริมการมีงานทำของเยาวชนเป็นการศึกษา ตามอรรถาธิบาย เช่น “Beyond Connexion” ซึ่ง

^{๐๐}ดร.อมรา ปฐกัญญาบุรณ์, การศึกษาตามอรรถาธิบาย จากแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่แนวปฏิบัติ, หน้า ๒๓.

^{๐๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

ปรากฏใน Homepage ของสมาคม YMCA (Young Men Christian Association) ที่เชื่อมโยงการเรียนรู้เพื่อการ สร้างกิจกรรมในกลุ่มเยาวชนผ่านทางระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต บางประเทศนับเอาการศึกษา สำหรับกลุ่มผู้ใหญ่ที่ต้องการโปรแกรมการศึกษาเพิ่มเติม (Adult continuing education) เป็นการศึกษาตามอัธยาศัย และแม้กระทั่งการเรียนรู้ในสถานประกอบการและในระหว่างการทำงาน (Learning in a workplace) รวมทั้งการเรียนรู้เพื่อดูแลสุขภาพโดย ผู้ป่วยเองและโดยผู้ดูแลผู้ป่วย ทั้งนี้ผู้เรียนเป็นผู้กำหนดวิธีการเรียนรู้จากแหล่งความรู้ ผู้รู้ แพทย์ และ นักวิทยาศาสตร์สุขภาพ ที่เรียกว่า การศึกษาเพื่อการฟื้นฟูสุขภาพ (Health or Rehabilitation education)^{๐x}

แม้ว่าการศึกษาตามอัธยาศัยจะไม่มีรูปแบบที่เป็นแบบแผน แต่การศึกษาตาม อัธยาศัย เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และการเรียนการสอนซึ่งต้องมีกระบวนการการถ่ายทอด มีผู้รู้ ผู้เรียน ผู้ร่วม จัดและผู้เอื้ออำนวยความสะดวกในการถ่ายทอดความรู้ ทักษะ ทักษะ และ ประสบการณ์เมื่อ พิจารณาร่วมกับความหมายหลักของคำว่า “การศึกษา” ซึ่งครอบคลุม การจัดและส่งเสริมสภาพ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ การศึกษาตามอัธยาศัยสามารถแบ่งเป็นประเภทตามวัตถุประสงค์ดังนี้

๑. การศึกษาตามอัธยาศัยในวิถีชีวิต มีลักษณะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแม้มี การจัดกระทำก็มีใช้เพื่อการศึกษาโดยตรง ได้แก่

- ครอบครัว
  - สภาพแวดล้อมรอบๆ ตัว
  - สังคม ชุมชน
  - สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ
- ฯลฯ

๒. การศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นการจัดกระทำโดยองค์กร หรือสถาบันเพื่อจุดประสงค์ทางการศึกษาทั้งโดยตรงและทางอ้อม ได้แก่ :

- งานและโปรแกรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในโรงเรียน หรือสถาบันการศึกษา
- แหล่งความรู้ในชุมชน เช่น ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น
- ศาสนาสถาน และแหล่งศิลปวัฒนธรรม เช่น วัด โบสถ์ สุเหร่า หอ ศิลปะ อุทยาน ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ
- แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต เช่น ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ต่างๆ ศูนย์วิทยาศาสตร์ อุทยานการศึกษา พิพิธภัณฑ์เด็ก พิพิธภัณฑ์ชีวิต ศูนย์ข้อมูลต่างๆ ฯลฯ

^{๐x} อ้างแล้ว, หน้า ๒๕.

- สื่อมวลชน สื่อโทรคมนาคม สื่อสารสนเทศ
- แหล่งนันทนาการ และสนามเด็กเล่น สนามหรือศูนย์กีฬา สวนสาธารณะ สวนสมุนไพร อุทยานแห่งชาติทางบก ทางทะเล อุทยานมัจฉา สวนสัตว์ สวนผีเสื้อ ฯลฯ
- แหล่งท่องเที่ยวต่างๆ
- หน่วยงานบริการของรัฐ เช่น หน่วยงานของกรมการพัฒนาชุมชน กรมประชาสัมพันธ์ กรมการปกครอง กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรมอนามัย และสำนักงานเกษตรที่ตั้งในชุมชนและทั่วไป โรงพยาบาล หน่วยงานและศูนย์การแพทย์และสาธารณสุข โรงพัก โรงเรียนรับจำนำ โรงเจ โรงเรียนเด็ก และสถานพินิจ เรือนจำ ฯลฯ
- องค์กรเอกชน ซึ่งจัดส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านต่างๆ

๓. การศึกษาตามอัธยาศัยตามธรรมชาติและสังคม เป็นกิจกรรมที่ครอบคลุมการพัฒนาชุมชน และการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืน อาจมีการจัดทำกิจกรรมเสริมสร้างวัฒนธรรม ประชาธิปไตย ในรูปของเวทีชาวบ้านที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนดำเนินอยู่ หรือการรณรงค์ การทำประชาพิจารณาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชน และความเป็นอยู่ สิทธิ เสรีภาพขั้น พื้นฐานต่างๆ การทำจดหมายข่าวของชุมชน จัดกิจกรรมร่วมเรียนรู้ปัญหา และส่งเสริมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในโครงการ “รักบ้านเกิด” การพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง และ กิจกรรมสำรวจชุมชนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นต้น กิจกรรมในประเภทนี้อาจใช้ สภาพสิ่งแวดล้อมเป็นสื่อเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น โครงการรักษ้แม่น้ำ คูคลอง โครงการ ” รักเจ้าพระยากับตาวิเศษ ” โครงการเก็บขยะเพื่อนำกลับมาใช้ใหม่ ล้วนเป็นการศึกษาตาม อัธยาศัยได้ทั้งสิ้น

๔. การศึกษาตามอัธยาศัยโดยอาศัยงานวัฒนธรรม เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้ที่ดีนั้นเกิดจาก การผสมผสานการเล่น การแสดงออก และการเลียนแบบทำทาง ซึ่งสามารถถ่ายทอดผ่านงานศิลปะการแสดงได้ตามแนวคิดเรื่องการเรียนรู้เล่น (Play+Learn= PLEARN) ของ ดร.ชัยอนันต์ สมุทรวานิช (๒๕๔๓) และการศึกษาปนความบันเทิง (Edutainment) ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น สื่อพื้นบ้าน สื่อ บันเทิงประเภทต่างๆ รวมทั้งการแสดงแบบจำลอง (Animation) ซึ่งรวมกิจกรรมการแสดงละครใบ้ การแสดงหุ่นประเภทต่างๆ การแสดงเลียนแบบกราฟิกการ์ตูน และกราฟิก ๓ มิติ เป็นต้น^{๐๐}

^{๐๐} การศึกษานอกโรงเรียน, การศึกษาตามอัธยาศัย แนวคิดและประสบการณ์, หน้า ๕๒ – ๕๔.

รูปแบบการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายของวัด อาจจัดกลุ่มตามรูปแบบกิจกรรมรูปแบบของสื่อที่ใช้นำเสนอ และยุทธศาสตร์การบริหาร ดังนี้

๑. รูปแบบกิจกรรม ที่ใช้ในการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบาย มีดังนี้

- ๑) การจัดสภาพแวดล้อมของวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้โดยใช้ สื่อธรรมชาติ ความสงบ สะอาด ร่มรื่น ร่มเย็น ภูมิทัศน์อันสวยงาม โบราณสถาน โบราณวัตถุ พุทธศิลป์
- ๒) การจัดศาสนพิธี พิธีกรรม และกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา เทศกาลตามประเพณีนิยม รวมทั้ง จัดกิจกรรมอนุรักษ์ ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาไทย
- ๓) การผลิตสื่อเพื่อใช้ในการเผยแพร่ศาสนธรรมในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อบุคคล สื่อธรรมชาติ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโสตทัศน์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อเคลื่อนที่ หรือสื่อกลางแจ้ง สื่อชุมชน หรือ สื่อท้องถิ่น
- ๔) การจัดตั้งห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ หอวัฒนธรรม หอศิลป์ หอกระจายข่าว อุทยานการศึกษา สวนพฤกษศาสตร์ สมุนไพร ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านและแหล่งการเรียนรู้อื่นๆ
- ๕) การจัดกิจกรรมเชิงวิชาการ ได้แก่ กิจกรรมให้ความรู้ทางศาสนา ความรู้ทาง ศิลปะ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย การส่งเสริมการประกอบอาชีพ และความรู้ด้านสุขภาพ พละกาย การอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และอื่นๆ
- ๖) การจัดตั้งเครือข่ายและวัดสาขา เช่น เครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายชุมชน เครือข่ายวัด และวัดสาขา ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ การรวมพลัง และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

๒. ประเภทของสื่อ ที่ใช้ในการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบาย จำแนกได้ดังนี้

- ๑) สื่อบุคคล โดยเฉพาะเจ้าอาวาส เป็นสื่อที่มีบทบาทสูงทั้งในด้านภาวะผู้นำ ความรู้ความเชี่ยวชาญและผลงานเฉพาะด้าน และจัดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญยิ่ง
- ๒) สื่อธรรมชาติ ได้แก่ ภูมิทัศน์ ธรรมชาติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศาสนสถานและศาสนศิลป์
- ๓) สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือ วารสาร หนังสือพิมพ์ นิตยสาร จุลสาร จดหมายข่าว ข่าวสาร แผ่นพับ ฯลฯ
- ๔) สื่อโสตทัศน์ และอิเล็กทรอนิกส์ เช่น รายการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ เว็บไซต์ ซีดีรอม เป็นต้น

๕) สื่อเคลื่อนที่ หรือสื่อกลางแข็ง เช่น แผ่นป้ายตามที่สาธารณะ โปสเตอร์ ที่เผยแพร่คำสอนธรรมต่างๆ ติดอยู่ในบริเวณวัดหรือในชุมชน

๖) สื่อพื้นบ้าน หรือสื่อประเพณี เช่น พิธีกรรม การแสดงพื้นบ้าน ดนตรี การแต่งกาย ใบลาน สมุดไทย เครื่องปั้นดินเผา ศิลปวัตถุต่างๆ เป็นต้น

๗) สื่อชุมชน หรือ สื่อท้องถิ่น เช่น วิทยุชุมชน หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น เป็นต้น

๓. ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายของวัด

ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายของวัดให้ประสบผลสำเร็จ มุ่งองค์ประกอบทางการบริหารที่สำคัญดังนี้

๑) การมีระบบและรูปแบบการบริหาร ตามพระธรรมวินัยและหลักวิชาการ

๒) ผู้นำ คือเจ้าอาวาสที่เพียบพร้อมด้วยภาวะผู้นำ จริยวัตร ชื่อเสียง เกียรติคุณ และผลงานที่โดดเด่นทั้งในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การบริหาร การพัฒนาและอื่นๆ

๓) บุคลากร พระสงฆ์ สามเณรและฆราวาสที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบาย ประพฤติธรรม และอุทิศตน

๔) งบประมาณ วัดในเมืองหรือวัดที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวมีรายได้จากการให้เช่าที่ดิน สิ่งก่อสร้าง และจากนักท่องเที่ยว ส่วนวัดในชนบทมีรายได้ไม่แน่นอนรายได้หลักมาจากการบริจาค วัดบริหารงบประมาณอย่างเป็นระบบในรูปคณะกรรมการและมีการจัดตั้งมูลนิธิและกองทุน

๕) เทคโนโลยี เครื่องมือ วัสดุ อุปกรณ์ อันจะเอื้อให้การเผยแผ่ธรรมและการดำเนินกิจกรรมการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบาย เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๖) สภาพแวดล้อม จัดภูมิทัศน์ให้เป็นธรรมชาติ สงบ สะอาด เหมาะกับการเรียนรู้ การศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง

๗) ความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน ความร่วมมือและเครือข่าย หรือวัดสาขา ไม่เฉพาะในประเทศแต่ต้องขยายไปยังต่างประเทศด้วย

อาจกล่าวสรุป ประเภทและรูปแบบของการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายที่พระสงฆ์จัดให้กับประชาชนครอบคลุมทั้งรูปแบบ ประเภทสื่อ และยุทธศาสตร์การบริหารโดยกำหนดรูปแบบในการจัดได้ ๕ ด้าน ด้วยกัน คือ

๑) ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต

๒) ด้านการพัฒนาชุมชนและสังคม

๓) ด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

๔) ด้านการจัดแหล่งเรียนรู้

๕) ด้านนันทนาการ

อย่างไรก็ตามการศึกษาตามอัธยาศัย ที่มีการดำเนินการด้วยปัจจัยภายนอกในฐานะสิ่งอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ตามอัธยาศัยนั้นมีแนวคิดเรื่องการดึงผู้เรียนให้มีส่วนร่วมในการจัด ไม่ใช่เรื่องง่าย ดังนั้นการจัดกิจกรรมจำเป็นต้องคำนึงถึงประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียน ด้านจิตวิทยาที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ เนื่องจากแต่ละบุคคลที่วิธีการเรียนรู้ต่างกัน ความต้องการ ความสนใจ ความตั้งใจ จุดประสงค์ก็แตกต่างกันอย่างยิ่ง ดังนั้น ผู้จัดการศึกษา หรือนักการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องมีความเข้าใจประเด็นเหล่านี้ แล้วจึงต้องคำนึงถึงปัจจัยและสิ่งที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามอัธยาศัยด้านกายภาพ นั่นคือการสร้างสภาพแวดล้อม สิ่งเร้าใจทั้งโดยตั้งใจ หรือ บังเอิญ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตามอัธยาศัย ตามรายละเอียดในแผนภูมิการเรียนรู้ที่คิดแปลงจากการเรียนรู้แบบพักผ่อน (ยามว่าง) ที่เรียกว่า Leisure Learning

๒.๑.๕ องค์การที่จัดการศึกษาตามอัธยาศัย

วิจิตร ศรีสอาน^{๐๖} กล่าวว่า เนื่องจากการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการเรียนรู้ตามธรรมชาติซึ่งอาจเกิดจากการเรียนรู้ภายในครอบครัว จากสมาชิกในครอบครัว เพื่อนฝูง ผู้คุ้นเคยญาติมิตรจากสื่อมวลชน จากห้องสมุด...องค์การ(องค์กร) ที่รับผิดชอบการศึกษาตามอัธยาศัยโดยตรงจึงไม่มี จะมีก็เพียงเป็นหน่วยงาน สมาคม ฯลฯ ที่ประกอบกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมความรู้ให้กับประชาชนและเยาวชนทั่วไป..งานการศึกษาตามอัธยาศัยนั้นเป็นกิจกรรมมากกว่าที่จะหนักไปทางโครงสร้างของหน่วยงาน กิจกรรมต่างๆ ดังกล่าว ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือพิมพ์ ประจำหมู่บ้าน ศูนย์เยาวชน หน่วยหรือศูนย์ส่งเสริมกีฬาเยาวชน ฯลฯ กิจกรรมต่างๆเหล่านี้ล้วนมุ่งส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัยทั้งสิ้น ปัจจุบันวิทยาการก้าวหน้าไปไกลมาก สื่อมวลชนไม่ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ หรือ ภาพยนตร์

องค์กรและสถาบันสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตามอัธยาศัยของแต่ละคนจากสังคมที่ใกล้ชิดจนถึงสังคมภายนอก ตั้งแต่สถาบันครอบครัว สถาบันสื่อมวลชน แหล่งชุมชน แหล่งนันทนาการ สถาบันการศึกษา หน่วยงานบริการของรัฐ องค์กรเอกชน แหล่งทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีดังต่อไปนี้

๑. สถาบันครอบครัว องค์การที่จัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่สำคัญที่สุด คือ ครอบครัว หรือ บ้าน เพราะในครอบครัว มีพ่อแม่ มีสมาชิกครอบครัวอื่นๆ เช่น ปู่ย่า ตายาย พี่ป้าน้าอา ที่อยู่ร่วมชายคาเดียวกัน บุคคลเหล่านี้มีส่วนร่วมให้การศึกษาของ “คน” ตั้งแต่แรกเกิด นับตั้งแต่เป็นผู้รู้

^{๐๖}วิจิตร ศรีสอาน, การส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย, หน้า ๖๗ – ๗๑.

เคียงสาไปจนถึงเป็นผู้ใหญ่มีความรู้สึกรู้จักคิดเป็นของตนเอง สถาบันครอบครัวจะให้ทั้งความรู้ที่เป็นการดำรงชีวิตทั้งหมด และการอยู่รอดในสังคม

๒. สถาบันสื่อมวลชน สถาบันสื่อมวลชนมีความสำคัญเป็นอันดับสองรองจากบ้านหรือครอบครัวแต่ที่มีส่วนสำคัญในการให้ความรู้และข่าวสาร ข้อมูลที่จะหล่อหลอมและพัฒนาชีวิตของแต่ละคนเป็นอย่างมาก สื่อมวลชนให้ทั้งสิ่งที่ป็นคุณและสิ่งที่ป็นโทษแก่ชีวิตแต่ละคนจะต้องรู้จักเลือกให้และเลือกบริโภคให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับตนเอง

สถาบันสื่อมวลชน ซึ่งผลิตสื่อทั้งหลายออกสู่ประชาชนจะต้องจัดการ และเสนอเนื้อหาสาระที่เป็นความรู้ เพิ่มความรู้ เจตคติ และความเข้าใจอย่างถ่องแท้หรือการรู้แจ้งในสิ่งต่างๆ ที่แต่ละคนต้องเกี่ยวข้อง และนำไปใช้ชีวิตประจำวัน สิ่งทีสถาบันสื่อมวลชนต้องรับผิดชอบ คือ

๑) สื่อสิ่งพิมพ์ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วารสาร เอกสาร แบบเรียน ตำราเรียน และหนังสืออ่านประกอบต่างๆ ในบ้านจะต้องมีสื่อสิ่งพิมพ์เหล่านี้ไว้บริการสมาชิกครอบครัวเพื่อเป็นการส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย สมาชิกครอบครัวทุกคนมีโอกาสดำรงได้อ่านได้ใช้ และแสวงหาความรู้ได้ตามอัธยาศัย เมื่อต้องการจะอ่าน จะดู จะรู้ และจะเรียน สื่อสิ่งพิมพ์ทั้งหลายจะต้องนำเสนอเนื้อหาสาระ และความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้เรียน หรือผู้เรียนให้มากที่สุดเท่าทีจะมากได้ วารสารรายสัปดาห์ รายเดือนหรือรายคาบ และรายปักษ์ทั้งหลายจะต้องนำเสนอผลงานเขียนและบทความที่เป็นทั้งความรู้และความเพลิดเพลินซึ่งจะเป็นการส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัยทีมีคุณค่าอย่างมาก

๒) สื่อวิทยุ เกือบทุกครัวเรือน แต่ละคนสามารถเปิดเครื่องรับฟังวิทยุ เมื่อต้องการได้ตลอดเวลา เรียกว่า “ตามอัธยาศัย” สถานีวิทยุซึ่งเป็นสถาบันสื่อมวลชนทีสำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากเป็นสื่อทีไปถึงผู้รับได้รวดเร็ว และวิทยุจะให้ข่าวสารข้อมูลที่เป็นทั้งความรู้และความบันเทิง

๓) คอมพิวเตอร์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นสื่อสารทีให้ความรู้ได้อย่างรวดเร็วสามารถนำมาใช้ในการถ่ายทอดความรู้ทั้งในการจัดการศึกษาในโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยได้เป็นอย่างดีในยุคข่าวสารข้อมูลปัจจุบัน

๔) โทรทัศน์ เป็นสื่อมวลชนทีให้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลินทีเหนือกว่าสื่อมวลชนอื่นๆ ในด้านทีให้ภาพประกอบทีมีสีสันสวยงามไปพร้อมกับข้อมูลข่าวสาร ทำให้เรื่องราวและเหตุการณ์สมจริง สถานีโทรทัศน์เพื่อการศึกษจะต้องจัดการดีๆ สำหรับผู้ดู ซึ่งสนใจใฝ่หาความรู้ตามอัธยาศัยสามารถแสวงหาความรู้ได้ตามความพอใจหรือตามอัธยาศัยได้ดีมากเช่นเดียวกัน โทรทัศน์นอกจากจะถ่ายทอดรายการโทรทัศน์โดยตรงแล้วยังมีวีดิทัศน์ ภาพยนตร์ และสารคดีต่างๆ ทีให้ทั้งความรู้และความบันเทิง ซึ่งผู้สนใจหาความรู้ได้ไม่ยากนัก

๓. แหล่งนันทนาการ ได้แก่ ที่พักผ่อนหย่อนใจ สนามฟุตบอล กรีฑาสโมสร สนามกีฬากลางแจ้ง สระว่ายน้ำ สวนสาธารณะ ที่พักผ่อนหย่อนใจ โรงพยาบาล โรงเรียน และสถานที่ที่มีการเล่นต่างๆ ล้วนเป็นแหล่งให้ความรู้ตามอรรถาธิบายได้เป็นอย่างดี

๔. แหล่งชุมชน ได้แก่ วัดและศาสนสถาน ตลาดสด และแหล่งชุมชนอื่นๆ ที่มีการแสดงและการเล่นเป็นครั้งคราวหรือตามเทศกาล จะเป็นแหล่งความรู้และให้การศึกษาตามอรรถาธิบายที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต และประกอบอาชีพ วัดและศาสนสถานหลายแห่งเป็นแหล่งสืบทอดอาชีพ และประเพณีของท้องถิ่น เช่น การต่อเรือ การแข่งขันเรือพาย และการฝึกฝีพาย ตลอดจนการขับกลอน และร้องเพลงแห่เรือ เป็นต้น ยังมีแหล่งชุมชนอื่นๆ ซึ่งแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่นที่เป็นแหล่งของการศึกษาตามอรรถาธิบาย

๕. สถาบันการศึกษา สามารถแบ่งย่อยออกได้เป็นสถาบันการศึกษาในโรงเรียน สถาบันการศึกษานอกโรงเรียน และสถาบันส่งเสริมการศึกษาตามอรรถาธิบาย ดังนี้

- สถาบันการศึกษาในโรงเรียนสถานศึกษาโดยทั่วไป ซึ่งให้บริการทางการศึกษาในโรงเรียนอยู่แล้ว ยังสามารถให้บริการความรู้แก่ผู้เรียน และบุคคลทั่วไปในรูปของการศึกษาตามอรรถาธิบายได้อีกมาก เช่น การจัดกิจกรรมเสริมความรู้ให้แก่นักเรียน ผู้ปกครองและบุคคลทั่วไป การจัดกิจกรรมในวันสำคัญ และวันประเพณีต่างๆ เป็นต้น

- สถาบันส่งเสริมการศึกษาตามอรรถาธิบาย เมื่อพิจารณาถึงการแสวงหาความรู้ตามอรรถาธิบายดังกล่าวมาแล้ว อาจมองได้ว่า แต่ละคนซึ่งต้องการเป็นผู้รู้ และต้องการแสวงหาความรู้ตามอรรถาธิบายดังกล่าวมาแล้ว ย่อมมีความต้องการไม่เท่ากันและมีระดับต่างกันออกไป เพราะความต้องการนี้มีทั้งความต้องการที่บอกได้และความต้องการที่บอกเองไม่ได้ ดังนั้น การหวังให้ทุกคนให้รู้แหล่งความรู้และช่วยทำให้เกิดความต้องการทางการศึกษา น่าจะต้องมีองค์กรเฉพาะ เพื่อทำหน้าที่ส่งเสริม ประสานงานวิจัยและพัฒนาทางวิชาการ พัฒนาบุคลากร เป็นศูนย์ข่าวสารข้อมูล และเป็นฝ่ายจัดกิจกรรมเองในบางโอกาสสำหรับการศึกษาตามอรรถาธิบาย

- สถาบันการศึกษานอกโรงเรียนองค์กรที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ได้แก่ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดและศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ ในแต่ละจังหวัดมีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ซึ่งเป็นศูนย์ปฏิบัติการในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนทุกประเภทและทุกระดับของการศึกษาสามัญ นอกจากนี้ศูนย์ยังรับผิดชอบและดูแลห้องสมุดประชาชนจังหวัดที่เป็นแหล่งความรู้ตามอรรถาธิบายที่สำคัญยิ่ง ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ ดูแลกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนในอำเภอแต่ยังมีแหล่งความรู้ตามอรรถาธิบายโดยให้บริการเกี่ยวกับห้องสมุดประชาชนอำเภอและที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งห้องสมุดเฉลิมราชกุมารี ห้องสมุดประชาชนจังหวัด

ห้องสมุดประชาชนอำเภอ และที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน นับว่าเป็นแหล่งความรู้ตาม
อรรถาธิบายที่สำคัญอย่างยิ่ง นอกจากประชาชนจะหาความรู้จากการอ่านแล้ว ยังหาความรู้จาก
กิจกรรมอื่นๆ ที่องค์กรเหล่านี้จัดขึ้นตามโอกาสและวาระสำคัญๆ อีกด้วย

๖. **หน่วยงานในบริการของรัฐ** หน่วยงานบริการของรัฐทั้งหลาย ที่นอกเหนือจาก
สถานศึกษาโดยตรง ได้แก่ กระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ที่มีส่วนในการบริการประชาชนนับตั้งแต่
กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม กระทรวงเกษตร
และสหกรณ์ กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงกลาโหมและทุกกระทรวงที่
ไม่ได้ระบุชื่อ ซึ่งมีสาขาของหน่วยงานอยู่ทุกระดับและพื้นที่การปกครองของประเทศและส่วน
ท้องถิ่นทั้งในระดับกระทรวง ระดับจังหวัด และระดับอำเภอ ซึ่งหน่วยงานเหล่านี้จะจัดกิจกรรมให้
ความรู้ในรูปของการศึกษาตามอรรถาธิบายได้อย่างมาก

๗. **สถานที่ทำงาน** เป็นแหล่งที่ให้ความรู้ทั้งที่เกี่ยวข้องกับการทำงานโดยตรงและให้
ความรู้เสริมคุณภาพชีวิต เช่น การฝึกทักษะในระดับที่สูงขึ้น มีความรู้สูงขึ้น และมีความเข้าใจใน
งานที่ทำดีขึ้นและมีความเข้าใจในงานที่ทำดีขึ้น และยังเป็นแหล่งความรู้ตามอรรถาธิบายให้แก่พนักงาน
ได้อีกในหลายรูปแบบและหลายด้าน

๘. **ภูมิปัญญาท้องถิ่น** ซึ่งจะมีทักษะและความเชี่ยวชาญหลายด้าน และเฉพาะด้าน เช่น
ด้านยารักษาโรค อาชีพ คนตรี ศิลปะ ช่างฝีมือ จารีตประเพณีของท้องถิ่นภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงนับ
ได้ว่าเป็นแหล่งการศึกษาตามอรรถาธิบายที่สำคัญอย่างยิ่ง

๙. **แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ** แหล่งทรัพยากรธรรมชาติในที่นี้ หมายถึง สิ่งที่มีอยู่แล้ว
ตามธรรมชาติ หรือปรุงแต่งขึ้นมาจากธรรมชาติบ้างเล็กน้อย เช่น วนอุทยาน สวนสาธารณะ ป่าเขา
ลำเนาไพร แม่น้ำลำคลอง ห้วยหนองและบึงต่างๆ ตลอดจนท่อน้ำและเขื่อนกั้นน้ำ ฯลฯ
ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้เป็นแหล่งความรู้ที่มีผู้สนใจไปเที่ยวชมและเสาะแสวงหาความรู้เกี่ยวกับ
ธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ไม้ดอก ไม้ประดับ สัตว์น้ำ สัตว์ป่าน้อยใหญ่ สัตว์เลื้อยคลานและสัตว์ปีก
จำพวกนกและแมลง เป็นต้น จึงถือได้ว่าเป็นแหล่งความรู้ตามอรรถาธิบายที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่ง

๑๐. **องค์กรเอกชน** ในประเทศไทยมีองค์กรเอกชนที่เป็นทั้งสถาบัน สมาคม มูลนิธิ
และชมรมต่างๆ มากกว่าสี่พันแห่ง มีการบริการให้ความรู้แก่สมาชิกและผู้รับบริการในรูปของ
การศึกษาตามอรรถาธิบาย และการศึกษานอกโรงเรียนอยู่มาก มีกิจกรรมที่เป็นทั้งงานหลัก และงานรอง
ขององค์กรเอกชนเหล่านี้

วัดซึ่งเป็นแหล่งการเรียนรู้ตามอรรถาธิบายที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านาน ดำเนินการโดย
พระสงฆ์ ซึ่งให้ความอนุเคราะห์สังคมมาโดยตลอดตั้งแต่ในอดีต ถึงแม้ว่าจะได้รับการยอมรับ

หรือไม่ก็ตาม โดยปฏิเสธมิได้ว่าวัดและพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาตามอริยาศัยให้กับชุมชนและสังคมตลอดมา

๒.๑.๖ ความสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคลกับการศึกษาตามอริยาศัย

การจัดการศึกษาตามอริยาศัย ไม่สามารถกล่าวถึงแนวทาง รูปแบบ และวิธีการที่เจาะจงตายตัวได้ เพราะโดยพื้นฐานของการศึกษาตามอริยาศัย คือ รูปแบบการเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติ สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสถานการณ์ ในการบริหารจัดการให้เกิดการศึกษาตามอริยาศัย จะมีบุคคลผู้เกี่ยวข้อง ๓ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้จัด กลุ่มผู้เรียน(ผู้) และกลุ่มเครือข่าย^{๑๖}

กลุ่มผู้จัดการศึกษาตามอริยาศัย

กลุ่มผู้จัดการศึกษาตามอริยาศัย ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ระบุในหมวด ๔ ซึ่งว่าด้วยแนวทางการจัดการศึกษาที่จะต้องบูรณาการองค์ความรู้ซึ่ง หมายถึง เนื้อหาในด้านต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วย

๑. ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมและระบบการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

๒. ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

๓. ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

๔. ความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง

๕. ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขกลุ่มผู้จัดนั้นอาจเป็นไปตาม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๑๘ (๓) “ศูนย์การเรียนรู้” ซึ่งได้แก่ หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกโรงเรียน บุคคล ครอบครัวชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ โรงพยาบาล สถาบันทางการแพทย์ สถานสงเคราะห์ และสถาบันทางสังคมอื่น ๆ

กลุ่มบุคคลหรือหน่วยงานที่มีหน้าที่ ประสานงานและส่งเสริมการศึกษาตามอริยาศัย จะมีบทบาทและหน้าที่ต่อกลุ่มผู้จัดการศึกษาตามอริยาศัย ดังนี้

^{๑๖} กรมการศึกษานอกโรงเรียน, การศึกษาตามอริยาศัย แนวคิดและประสบการณ์, หน้า ๘๘.

๑. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการสร้างกรอบความคิดเกี่ยวกับการศึกษาตามอรรถาธิบายกับกลุ่มเจ้าของเรื่องหรือเจ้าของเนื้อหาและเจ้าของสถานที่โดยการสร้างกรอบความคิดการศึกษาตามอรรถาธิบายให้สอดคล้องกับบทบาท และภารกิจของบุคคลและองค์กรที่เป็นเจ้าของเรื่อง หรือเจ้าของเนื้อหาและเจ้าของสถานที่และเจ้าของบริบทพื้นฐานของความเชี่ยวชาญชำนาญเฉพาะทางที่จะจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายในเรื่องใด

๒. กระตุ้น และสร้างความตระหนักให้กับกลุ่มเจ้าของเรื่อง หรือ เจ้าของเนื้อหาและเจ้าของสถานที่ ให้เห็นความสำคัญของตนเอง /หรือองค์กรที่มีต่อการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายในเนื้อหาสาระที่เป็นบทบาทและภารกิจ หรือมีความเชี่ยวชาญชำนาญการเพื่อการส่งเสริมและ พัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับประชาชน

๓. ร่วมพัฒนาแนวทาง และวิธีการเพื่อถ่ายทอด หรือจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายสู่กลุ่มเป้าหมายผู้เรียน (รู้) ตามอรรถาธิบาย

๔. จัดให้มีระบบ และมาตรฐานเพื่อการประเมินการยอมรับประสบการณ์ และการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายให้กับผู้เรียน

กลุ่มผู้เรียน (รู้) ตามอรรถาธิบาย

กลุ่มผู้เรียน (รู้) ตามอรรถาธิบาย เมื่อพิจารณากลุ่มผู้เรียน (รู้) ตามอรรถาธิบาย สามารถจัดกลุ่มได้ใน ๒ ลักษณะ คือ

ลักษณะแรก เป็นการพิจารณาในเชิงของจิตวิทยาพัฒนาการซึ่งแบ่งกลุ่มคนตามช่วงวัย และภารกิจคือ วัยเด็กแรกเกิด วัยเด็กตอนต้น วัยเด็กตอนปลาย วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ตอนต้น วัยผู้ใหญ่ตอนปลาย และวัยสูงอายุ

ลักษณะที่สอง เป็นการพิจารณาในเชิงของบทบาทและสถานภาพ เช่น กลุ่มเด็ก สตรี ผู้นำ ท้องถิ่น พระภิกษุสามเณร ทหารกองประจำการ คนพิการ ชนกลุ่มน้อย ผู้ดำเนินงานระดับวิชาชีพ (อาทิ แพทย์ วิศวกร พยาบาล ครูฯลฯ) ผู้ประกอบธุรกิจ เป็นต้นดังนั้น การกำหนดแนวทางเพื่อส่งเสริมหรือจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายจะต้องพิจารณาให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายโดยมีประเด็นที่ควรคำนึงและพิจารณาดังนี้

๑. การสร้างและปลูกฝังวัฒนธรรมการเรียนรู้ (สนใจ – ใฝ่รู้) ซึ่งต้องเริ่มตั้งแต่วัยเยาว์ และปลูกฝังกันทั้งที่บ้านและโรงเรียน รวมถึงในที่ทำงานในกรณีของผู้ที่อยู่ในวัยแรงงาน

๒. การให้และพัฒนาทักษะเพื่อการศึกษาค้นคว้า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “นิสัยรักการอ่าน”รวมทั้งทักษะในการใช้สื่อและเทคโนโลยีเพื่อศึกษาค้นคว้าและเรียนรู้ ซึ่งในส่วนนี้ได้มีการกำหนดไว้ในหมวดที่ว่าด้วยเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒มาตรา ๖๖ “ผู้เรียนมีสิทธิได้รับการพัฒนาขีดความสามารถในการใช้เทคโนโลยี เพื่อ

การศึกษาในโอกาสแรกที่ได้ เพื่อให้มีความรู้และทักษะเพียงพอที่จะใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต”

๓. การศึกษา วิจัย และพัฒนารูปแบบ หรือวิธีการจัดและองค์ความรู้เกี่ยวกับการศึกษา ตามอรรถาธิบายที่เหมาะสมและสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย ทั้งในมิติของช่วงวัยกับสถานภาพ และ บทบาท โดยเน้นรูปแบบและวิธีการจัดที่มีความใกล้ชิด ความเป็นธรรมชาติ และกลมกลืนกับ เป้าหมายให้มากที่สุด ซึ่งจะช่วยให้กลุ่มเป้าหมายเกิดความสนใจและสมัครใจที่จะเรียนรู้

กลุ่มเครือข่ายการศึกษาตามอรรถาธิบาย

กลุ่มเครือข่ายการศึกษาตามอรรถาธิบาย การศึกษาตามอรรถาธิบายเป็นการศึกษาที่ครอบคลุม กลุ่มเป้าหมายทุกเพศทุกวัย ทุกกลุ่มเป้าหมายทั่วประเทศ ดังนั้นหากจะจัดหรือให้บริการโดยอาศัย โครงสร้างหน่วยงานของกระทรวงศึกษาธิการ คงเป็นเรื่องยากที่จะจัดและให้บริการการศึกษาตาม อรรถาธิบายได้อย่างทั่วถึง ดังนั้นการจัดและให้บริการการศึกษาตามอรรถาธิบายจะต้องเป็นไปตามหลักการ ที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๘ (๒) โดยให้สังคมมีส่วนร่วม ในการจัดการศึกษา มาตรา ๙ (๕) ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้จัดการศึกษาและ (๖) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน สถาบันศาสนา และสถาบันต่าง ๆ ในสังคม โดยจำแนก ลักษณะของเครือข่ายการศึกษาตามอรรถาธิบายได้ดังนี้

๑. เครือข่ายในรูปของบุคคล คือ ภูมิปัญญา ผู้รู้ หรือครูชาวบ้านที่มีความรู้ ความ ชำนาญและประสบการณ์เฉพาะเรื่อง

๒. เครือข่ายในรูปของสถาบัน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันทางศาสนา สถาบัน ทางการศึกษา สถาบันสื่อมวลชน และ สถาบันทางสังคมอื่น ๆ เช่น หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน อื่นๆ สมาคม มูลนิธิ องค์การสาธารณประโยชน์ สถานประกอบการ และสถานบริการต่าง ๆ เป็นต้น

การแสวงหาส่งเสริม และพัฒนาเครือข่ายให้สามารถจัดและให้บริการการศึกษาตาม อรรถาธิบายให้สอดคล้องกับบทบาทภารกิจประสบการณ์และความชำนาญ สามารถดำเนินการได้ดังนี้

๑. แสวงหาเครือข่าย โดยดำเนินการสำรวจ และศึกษากิจกรรมที่เครือข่ายต่างๆ ดำเนิน การและจัดระบบข้อมูลเครือข่ายเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาอย่างเป็นระบบ

๒. ส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย โดยวิเคราะห์บทบาท และภารกิจของเครือข่ายแต่ละ เครือข่าย รวมทั้งความพร้อม และศักยภาพที่จะจัดและให้บริการการศึกษาตามอรรถาธิบายทั้งในแง่ เนื้อหาและองค์ความรู้ที่มีเทคนิคและกระบวนการถ่ายทอดตลอดจนความพร้อมอื่นๆเพื่อดำเนินการ ส่งเสริมและพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพของแต่ละเครือข่าย โดย

๑) การสนับสนุนการพัฒนาบุคลากร ทั้งในแง่ของการพัฒนาองค์ความรู้หรือ เทคนิควิธีการถ่ายทอดและกิจกรรมรวมทั้งการบริหารและการจัดการ

๒) การสนับสนุนงบประมาณ โดยจัดตั้งงบประมาณ เพื่ออุดหนุนแก่เครือข่าย หรือเป็นแหล่งระดมทุนและการบริจาคทรัพย์สินเพื่อสนับสนุนแก่เครือข่าย

๓) การสร้างขวัญกำลังใจ โดยการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ร่วมทั้งการให้รางวัล และหรือประกาศเกียรติคุณแก่เครือข่าย

๓. การจัดระบบข้อมูลเครือข่ายการเรียนรู้ตามอรรถาธิบาย เพื่อการเผยแพร่และประสานความร่วมมือคือ ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและศักยภาพของการจัดและให้บริการการศึกษาตามอรรถาธิบาย ให้มีคุณภาพ^{ON}

๒.๑.๖ บทสรุปของการจัดการและส่งเสริมการศึกษาตามอรรถาธิบายของพระสงฆ์

การจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายของพระสงฆ์ เป็นการจัดการเพื่อให้เกิดองค์ประกอบที่สำคัญต่อการเกิดการศึกษาตามอรรถาธิบายในชุมชน ซึ่งควรพิจารณาในประเด็นสำคัญ ๔ ข้อ คือ

๑. การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ ซึ่งเป็นแหล่งที่บุคคลใช้เป็นที่ยืนเรียนรู้ตามอรรถาธิบาย โดยจัดให้มีอย่างมากมาย หลากหลายทั่วถึง และพอเพียงสำหรับคนทุกคนในสังคม เป็นแหล่งที่จัดกระทำขึ้น หรือส่งเสริมให้สิ่งที่มีอยู่แล้วในวัด ได้ทำหน้าที่เป็นแหล่งการเรียนรู้ได้มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ ที่กำหนดให้องค์กรต่างๆซึ่งวัดก็เป็นส่วนหนึ่งต้องส่งเสริมการดำเนินงานและจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่มีประโยชน์แก่สังคม ชุมชน ได้แก่ ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ หอพระไตรปิฎก สวนพฤกษศาสตร์ ศูนย์กีฬา แหล่งข้อมูล กิจกรรมส่งเสริมประเพณี ฟื้นฟูวัฒนธรรมพื้นบ้าน ฯลฯ

๒. การพัฒนากิจกรรมการศึกษาตามอรรถาธิบาย โดยเป็นการพัฒนากิจกรรมต่างๆ ในวัด ให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้ที่นอกเหนือไปจากกิจกรรมในแหล่งการเรียนรู้ เป็นกิจกรรมที่อยู่บนพื้นฐานแห่งความเป็นจริงเรื่องการเรียนรู้ชีวิตบนพื้นฐานของการสนทนา (Conversation Base) และลงมือปฏิบัติได้ทันที ซึ่งเทียบได้กับกระบวนการจัดการเรียนการสอนของการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบ การพัฒนากิจกรรมดังกล่าวมุ่งให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ ทักษะ ค่านิยม ปณิธานเจตคติ วัฒนธรรม และปัญญาอันเป็นสัมมาทิฐิ เช่น กิจกรรมปฏิบัติวิปัสสนา พัฒนาจิต เป็นต้น

๓. การพัฒนาบุคลากรผู้จัดการศึกษาตามอรรถาธิบายพระสงฆ์ซึ่งเป็นนักการสร้าง การศึกษาตามอรรถาธิบาย (Informal Education) มาตั้งแต่ในอดีตจะมีบทบาทในการจัดการและส่งเสริม

---

^{ON} จิรัฐ อนุเชิงชัย, “การจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายของพระสงฆ์ในจังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, (การศึกษานอกระบบ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖).

การเรียนรู้ตามอรรถาธิบาย เป็นผู้จัดการให้เกิดบรรยากาศและสถานการณ์ของการเรียนรู้ ตลอดจนอำนวยความสะดวกแก่หน่วยงานต่างให้เกิดการศึกษาตามอรรถาธิบายด้วย

๔. การพัฒนาทักษะวิธีการในการเรียนรู้และการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ตลอดจนการเสริมสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเรียนรู้ตามอรรถาธิบายที่เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้อย่างแท้จริง การดำเนินงานดังกล่าวเน้นไปที่การเสริมสร้างวัฒนธรรมและค่านิยม ซึ่งเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ นับตั้งแต่การส่งเสริมการอ่าน การเขียน การฟัง การพูด การคิดวิเคราะห์ ซึ่งนำไปสู่การพัฒนา รวมทั้งการส่งเสริมการแสวงหาความรู้จากแหล่งต่างๆด้วยวิธีการต่างๆในสังคม^{๐๐}

๒.๒ บทบาทของวัดและพระสงฆ์

๒.๒.๑ ความสำคัญของวัดและพระสงฆ์

พระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้นมีวัดเป็นสถาบันที่มีความสำคัญมากต่อพระพุทธศาสนา กล่าวคือ วัดเป็นที่พำนักอาศัยศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เพื่อเป็นศาสนทายาทสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาของพระภิกษุและสามเณร เมื่อศึกษาและพิจารณาในทางสังคมจากอดีตที่ผ่านมาแล้ว จะพบว่าวัดในพระพุทธศาสนาได้มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทย หลายด้านด้วยกัน คือ

๑. วัดเป็นสถานที่อยู่ของผู้ทรงศีลทรงธรรม ผู้ที่ออกบวชเป็นพระภิกษุและสามเณร ตลอดทั้งแม่ชีและอาวาสก อุบาสิกา ก็อยู่ในวัดได้อาศัยวัดเป็นที่รักษาศีลและปฏิบัติธรรม

๒. วัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศล เมื่อวัดเป็นสถานที่อยู่ของนักบวชและผู้รักษาศีลปฏิบัติธรรม วัดจึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ คนไทยจึงนิยมไปทำบุญที่วัด เพราะในทางพระพุทธศาสนาถือว่าการทำบุญกับผู้ทรงศีลทรงธรรม ย่อมได้บุญมากกว่าทำบุญกับคนทั่วไป

๓. วัดเป็นสถานที่ศึกษาวิชาต่างๆ วัดนอกจากจะเป็นสถานที่ศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุและสามเณรแล้ว วัดยังเป็นสถานที่ศึกษาวิชาต่างๆ ทั้งวิชาชีพและวิชาสามัญของชาวบ้าน ดังที่โรงเรียนต่างๆตั้งอยู่ในวัด

๔. วัดเป็นสถานสังคมสงเคราะห์ วัดเป็นที่รู้จักกันว่าเป็นบุญเขตแห่งความเมตตา ดังนั้นคนยากจนอนาถา ตลอดจนคนพิการและคนชรา ก็มักจะหันไปอาศัยวัดอยู่ แม้แต่สัตว์ที่ชาวบ้านไม่ต้องการ ก็จะนำไปปล่อยที่วัด เพราะฉะนั้นวัดจึงเป็นสถานที่สงเคราะห์คนและสัตว์แห่งใหญ่ที่สุดในโลก ทั้งนี้ก็เพราะมีวัดอยู่มากมายในเมืองไทย

^{๐๐} กรมการศึกษานอกโรงเรียน, การศึกษาตามอรรถาธิบายแนวคิดและประสบการณ์, หน้า ๘๕.

๕. วัดเป็นรมณีสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ วัดโดยทั่วไปมีบริเวณกว้าง ที่มีต้นไม้ นานาชนิดอยู่มากมาย วัดจึงร่มรื่นเย็นสบาย สมกับคำว่า อาราม ซึ่งแปลว่า สถานที่ที่ร่มเย็นด้วย ต้นไม้ อีกทั้งบริเวณวัดก็ได้รับการปิดกวาด จึงสะอาดสะอ้านน่าจำเริญตา ก็ในเมื่อวัดมีต้นไม้ มาก ทั้งเป็นเขตอภัยทาน จึงมีนกและสัตว์ต่างๆมาอาศัยอยู่มาก อีกทั้งวัดเป็นสถานที่ที่เพ่งเทศน์แสดงธรรม ดังนั้นใครที่เข้าวัด ก็ย่อมมีโอกาสได้ฟังเทศน์ฟังธรรม ตลอดทั้งมีปัญหาทุกข์ร้อนอะไรก็ปรึกษา ปัญหา กับพระ ขอให้ท่านช่วยแก้ปัญหาให้อีกด้วย เพราะฉะนั้นวัดจึงเป็นรมณีสถานที่พักผ่อนกาย คลายทุกข์ใจได้เป็นอย่างดี

๖. วัดเป็นสถานที่พักผ่อนของคนเดินทาง คนเมื่อเดินทางไปต่างจังหวัด เมื่อไม่มีบ้าน ที่นั้งญาติมิตร ก็ไม่รู้จะพักที่ไหนยามเดินทางก็พักวัดเป็นที่พึ่งพิงชั่วคราว

๗. วัดเป็นศูนย์รวมของศิลปวัฒนธรรม วัดมีโบสถ์วิหาร และเจดีย์เป็นต้น ที่สวยงาม สงดงาม มีพระพุทธรูปมากมาย มีภาพพุทธประวัติหรือภาพจิตรกรรมฝาผนังอยู่ทั่วไป มีหนังสือ พระไตรปิฎกและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่มาก อีกทั้งวัดเป็นสถานที่จัดงานทำบุญตาม ประเพณีต่างๆเช่น ตักบาตรเทโว หรือตักบาตรดาวดึงส์ ทำบุญสลากภัต และทำบุญวันสารท เป็น ต้น เพราะฉะนั้นวัดจึงเป็นศูนย์รวมของศิลปะวัฒนธรรมแขนงต่างๆไว้มาก

๘. วัดเป็นสถานที่ฝึกอาชีพ วัดเป็นศูนย์รวมของคน วัดจึงเป็นแหล่งแห่งวิชาชีพต่างๆ เช่น หมอดู หมอยา หมอนวด ช่างทั้งหลาย ตลอดถึงผู้ชำนาญในด้านต่างๆ

๙. วัดเป็นสถานที่บันเทิงของชาวบ้าน คนทั่วไปชอบสนุกสนานบันเทิงเริงรมย์ จึงจัด งานการละเล่นต่างๆ บ้างในบางโอกาส เพื่อความเพลิดเพลินเจริญใจคลายความทุกข์ แต่ไม่มี สถานที่กว้างพอที่จะจัดงานได้จึงหันไปจัดที่วัดทั้งงานชั่วคราว และงานเทศกาลต่างๆ

๑๐. วัดเป็นสถานที่เลือกคู่ สังคมไทยในอดีต หนุ่มสาวมักพบรักกันในช่วงที่ไปทำบุญ ที่วัด จึงเห็นหน้ากัน หากต้องตาต้องใจกัน ก็จะติดต่อกัน อันเป็นเหตุให้มีการแต่งงานกันในกาล ต่อมา

๑๑. วัดเป็นสโมสรของชาวบ้าน วัดเป็นที่รวมคน ดังนั้น เมื่อชาวบ้านมีเรื่องมีธุระ อะไรที่จะต้องปรึกษาหารือกันเป็นส่วนรวม ก็นัดกันไปประชุมที่วัด หรือเมื่อทางราชการมีเรื่อง สำคัญที่จะต้องติดต่อกับชาวบ้าน ก็นัดกันไปประชุมที่วัด เช่น การคัดเลือกทหาร การเลือกตั้ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือสภาตำบลเป็นต้น ก็นิยมจัดที่วัด

๑๒. วัดเป็นศาลของชาวบ้าน คนไทยทั่วไปนับถือพระ และคนไทยก็ไม่ชอบขึ้นศาล ดังนั้นเมื่อคนไทยมีเรื่องพิพาทกันจนไม่อาจปรองดองกันได้ คนไทยก็มักจะไปหาพระ ขอให้พระ ช่วยไกล่เกลี่ยตัดสิน ไม่ต้องฟ้องร้องขึ้นโรงขึ้นศาล เสียเงินเสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์

๑๓. วัดเป็นคลังพัสดุของหมู่บ้าน วัดจะมีสิ่งของมากมาย เช่น ถ้วย ชาม เสื้อสาธิต อาสนะ หมอน และกาน้ำ เป็นต้น ที่ชาวบ้านถวายไว้ ทางวัดก็จะเก็บรักษาไว้เป็นของวัด ที่เรียกว่า ของสงฆ์ และเมื่อบ้านใดมีงานบุญมีสิ่งของไม่พอใช้ บ้านนั้นก็จะไปยืมของสงฆ์มาใช้ เมื่อเลิกงานก็นำไปคืน พร้อมทั้งถวายปัจจัยบำรุงสิ่งของที่ยืมตามกำลังศรัทธา^{๐๐}

พระภิกษุสงฆ์ คือ ผู้ที่ได้รับการอุปสมบทตามพระธรรมวินัย และระเบียบแบบแผน ประเพณีของคณะสงฆ์ไทย ตามมาตรา ๕ ทวิ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕) พระภิกษุสงฆ์ไทยแบ่งได้ตามลักษณะการบวชได้ ๒ ประเภท คือ ๑) ประเภทบวชตามประเพณี ๒) ประเภทบวชเพื่อดำรงเพศบรรพชิต เป็นศาสนทายาทสืบทอดพระศาสนา ในอดีตวัดและพระภิกษุมิอิทธิพลและบทบาทในวิถีชีวิตของประชาชนมาก อาจจำแนกบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ได้ประการ ดังนี้^{๐๐}

๑. การพัฒนาคุณภาพของพลเมืองด้านคุณธรรมและจริยธรรม จำแนกเป็น

- ๑) การให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตร
- ๒) การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชน
- ๓) บทบาทด้านการศึกษา

๒. การสงเคราะห์ประชาชน ได้แก่

- ๑) การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล
- ๒) การช่วยประกอบศาสนาพิธี
- ๓) การให้ที่พักอาศัย
- ๔) การดูแลสุขภาพจิต
- ๕) การให้ทางราชการหรือส่วนรวมใช้สถานที่วัด
- ๖) การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ
- ๗) การให้ที่พักพิงแก่ประชาชนผู้ประสบสาธารณภัยและภัยธรรมชาติ

๓. การช่วยเหลือทางราชการ

- ๑) ช่วยในการอบรมชี้แจงราษฎร
- ๒) ช่วยกิจการบริหารตามปกติของเจ้าหน้าที่รัฐบาล
- ๓) สงเคราะห์ประชาชน

---

^{๐๐} สมศักดิ์ บุญปุ่น, พระสงฆ์กับการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๘-๑๑.

^{๐๐} คณินันต์ จันทบุตร, “สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”, (กรุงเทพมหานคร, ม.ป.ท. ๒๕๓๒) (อัครา).

๔) ช่วยเหลือราชการเกี่ยวกับกิจการความมั่นคง

๒.๒.๒ อำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส

วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล ดังนั้นจึงต้องมีผู้แทนของวัดเพื่อจัดการบริหารในกิจการของวัด นั่นก็คือ เจ้าอาวาส เป็นผู้มีฐานะสูงสุดในวัด ซึ่งต้องได้รับการคัดเลือกและแต่งตั้งตามกระบวนการอย่างถูกต้อง ซึ่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ในมาตรา ๓๗ กล่าวถึงหน้าที่เจ้าอาวาสมีดังนี้

๑. บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

๒. ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและภิกษุที่มิได้อยู่หรือพำนักอาศัย อยู่ในวัดนั้น ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่ง ของมหาเถรสมาคม

๓. เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและภิกษุ

๔. ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

และมาตรา ๓๘ ได้กล่าวถึงอำนาจของเจ้าอาวาสไว้ดังนี้

๑. ห้ามบรรพชิตและภิกษุซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด

๒. สั่งให้บรรพชิตและภิกษุซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด

๓. สั่งให้บรรพชิตและภิกษุที่มิได้อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัดหรือให้ทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือภิกษุในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาส ซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม^{๐๐}

ดังนั้น อำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสมีโอกาสในการพัฒนาวัดได้อย่างเต็มความสามารถ ทั้งการบำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติ การปกครอง รวมทั้งเป็นธุระในการจัดการศึกษาอบรม ทั้งบรรพชิตและภิกษุ ตลอดจนมา

^{๐๐}สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, เอกสารคู่มือ ว่าด้วยประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๕.

๒.๒.๓ การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์

องค์ประกอบของการศึกษาพระพุทธศาสนาที่สำคัญมี ๓ ประการ คือ

๑. ปรีชาติสัทธิธรรม ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย นับเป็นองค์ประกอบสำคัญ โดยความเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ และการศึกษาเล่าเรียนปรีชาติสัทธิธรรมนั้นเป็นการศึกษาภาคทฤษฎี คือ การศึกษาธรรมวินัยให้มีความรู้พื้นฐานอย่างแจ่มแจ้ง เรียกว่า ปรีชาติ

๒. ปฏิบัติสัทธิธรรม ได้แก่ การปฏิบัติตามหลักธรรม หรือหลักทฤษฎีต่างๆ ที่ได้ศึกษาเรียนรู้มา โดยยึดหลักการตามมรรคมีองค์ ๘ ประการหรือย่อลงในไตรสิกขา ๓ ได้แก่

๑) หลักศีลสิกขา คือ การฝึกอบรมในด้านความประพฤติ หรือพฤติกรรมทางกาย วาจาให้เป็นปกติ เป็นการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งทางกาย และ วาจา ให้เรียบร้อย ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน อันจะสร้างพื้นฐานความเข้าใจอันดีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และเพื่อนมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และพร้อมที่จะพัฒนาทางด้านจิตใจต่อไป

๒) หลักจิตตสิกขาคือการฝึกอบรมจิตใจหรือกระบวนการพัฒนาจิตใจ ยกกระดับจิตใจให้สูงขึ้น เหมาะสมต่อการทำ งาน การเรียนรู้ และการควบคุมตนเองมิให้ตกอยู่ในอำนาจของความใฝ่ต่ำ หรือกิเลส ให้มีสภาพหรือความมั่นคงทางอารมณ์และจิตใจ มีสติรู้เท่าทันตนเอง ทั้งนี้ โดยอาจจะเป็นการศึกษาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นต้น

๓) หลักปัญญาสิกขา คือ การฝึกอบรมปัญญา คือ ความรู้ความเข้าใจในสรรพสิ่งอย่างถูกต้องและเป็นจริง หรือ อาจจะหมายถึงปัญญาในระดับต้น ๆ ที่ให้ความรู้ ความเข้าใจถูกต้องตามแนวทางของการปฏิบัติตามศีล สมาธิ ทั้งนี้ เป็นการศึกษาดำเนินของสิ่งที่ทำให้เกิดปัญญา ได้แก่ สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิด วิเคราะห์ และภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฝึกอบรมทางด้านจิตใจ ที่ให้เกิดความเข้าใจ รู้แจ้ง เห็นจริง ในสภาวะทั้งหลายตามความเป็นจริง จนถึงขั้นของความหลุดพ้นจากกิเลส คือ การบรรลุพระอรหันต์ การเข้าถึงพระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

๓. ปฏิเวธสัทธิธรรม คือ ผลจะพึงเข้าถึงหรือการบรรลุด้วยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา เช่น มรรค ผล นิพพาน ที่ได้จากการปฏิบัติ คือ ถึงเป้าหมายแห่งการพัฒนาคตนหรือมนุษย์นั่นเอง

การศึกษาคณะสงฆ์นั้น ได้มีการพัฒนามาจากการศึกษาในอดีต โดยเฉพาะฝ่ายปรีชาติสัทธิธรรมนั้น มุ่งเน้นการศึกษาในหลักการหรือทฤษฎี เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมโดยการท่องจำบ้าง (มุขปาฐะ) การจดบันทึกบ้าง แล้วจึงนำความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องนั้นไปปฏิบัติตามพระธรรมวินัย จนให้เกิดผล คือปฏิเวธสัทธิธรรมตามมา ดังนั้น การศึกษาในส่วนของปรีชาติสัทธิธรรมจึงมีความจำเป็นในการที่จะให้เกิดความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง สำหรับในประเทศไทยการศึกษาทาง

พระพุทธศาสนาและวัดนั้น นับว่ามีความสำคัญต่อการศึกษาของคนไทย ในฐานะเป็นแหล่งความรู้ของประชาชน และของพระภิกษุ สามเณร ครั้นเมื่อได้มีการปฏิรูปทางการศึกษาขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าจอมอยู่หัว ได้มีการแบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ สายอย่างชัดเจน คือ สายสามัญและอาชีพระบบหนึ่ง และสายพระปริยัติธรรมอีกระบบหนึ่ง โดยที่สายสามัญเป็นหน้าที่ของรัฐ และเอกชนที่จะจัดบริการให้กับประชาชนทั่วไป สถานศึกษาที่ใช้คือโรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัย ส่วนสายพระปริยัติธรรม ยังคงเป็นระบบเดิม คือใช้วัดเป็นสถานที่ศึกษาให้กับพระภิกษุ สามเณรฝ่ายการศึกษาปริยัติธรรมนั้น ได้แยกออกเป็น แผนกธรรม แผนกบาลี การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา และการศึกษาในมหาวิทยาลัยของคณะสงฆ์ ๒ แห่ง คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหามกุฏราชวิทยาลัย ดังนี้

๑) การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก สำหรับพระภิกษุ สามเณร และธรรมศึกษาตรี โท เอก สำหรับฆราวาส โดยมีวิชาที่ศึกษา ๔ รายวิชา คือ พุทธประวัติ วินัย เรียงความแก้กระทู้ธรรมและธรรมะ

๒) การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี การศึกษาแผนกนี้แบ่งออกเป็น ๘ ชั้น คือเปรียญประโยค ๑ – ๒ และเปรียญธรรม ๓ ถึง ๘ ประโยค โดยการเรียนรู้มุ่งเน้นในเรื่องของภาษาบาลีและหลักธรรมตามพระไตรปิฎก อรรถกถา เป็นต้น

๓) การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นการศึกษาที่จัดเสริมขึ้นในส่วนที่เป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมจากของเดิมที่มีอยู่คือ แผนกธรรม และแผนกบาลี เพื่อให้ผู้ศึกษามีโอกาสได้ศึกษาวิชาสามัญเพิ่มขึ้น โดยมีการศึกษาตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ – ๖

๔) การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ทั้งสองแห่ง เป็นการศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่มุ่งการศึกษา วิจัยทางด้านพระพุทธศาสนา สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์เป็นการประยุกต์ การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาควบคู่กับวิชาสามัญ^{๐๐}

๒.๒.๔ บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์

สถาบันพระพุทธศาสนาของเรา เป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดที่ให้การศึกษา เพราะการศึกษาของเราเริ่มต้นมาจากวัด และยังเป็นสถาบันที่ให้การช่วยเหลือต่อสังคมไทยตลอดมา โดยมีส่วนช่วยในการกล่อมเกลাজิตใจ และลักษณะนิสัยของคนไทย แม้ในปัจจุบัน ความสำคัญในด้านนี้ก็ยังมิได้อยู่ และลักษณะนิสัยของคนไทย แม้ในปัจจุบัน ความสำคัญในด้านนี้ก็ยังมิอยู่ ดังจะเห็นได้จากที่รัฐบาลมีนโยบายในการส่งเสริมทำนุบำรุงการศาสนา ก็เพื่อให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ และเป็น

^{๐๐}จรัส อนุเชิงชัย, “การจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายของพระสงฆ์ในจังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, หน้า ๒๕-๓๐.

สถาบันอบรมศีลธรรมอันดีงามให้แก่ประชาชน ยิ่งปัจจุบันนี้ สิ่งเสพติดมีจำนวนมาก และเยาวชนของชาติหลงมัวเมาในยาเสพติด จึงทำให้เกิดปัญหาแก่สังคมและประเทศชาติ พระสงฆ์และวัดก็จะต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคมและประเทศชาติอยู่ตลอดไป^{๐๙}

พระพุทธเจ้าทรงเห็นความสำคัญของพลังพระสงฆ์ที่ผ่านการฝึกฝนอบรมตนเองดีแล้ว เมื่อตนฝึกฝนตนดีแล้วในแนวทางมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นทางนำไปสู่ความเจริญ เป็นอารยะธรรม จนบรรลุดับทุกข์ได้แล้ว ก็ควรจะเผยแผ่แจกจ่ายแนวทางนั้นแก่ผู้อื่นด้วย ดังนั้น จึงมีพุทธคำสั่งสอนพระสาวกออกประกาศศาสนาว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอจงเที่ยวไปเพื่อประโยชน์และความสุขของคนเป็นจำนวนมาก เพื่อบำบัดทุกข์ของโลก จงประกาศพรหมจรรย์อันมีความงามทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ผู้มีกิเลสธุลีในดวงตาน้อยมีอยู่”

ในสมัยพุทธกาล พระราชาหรือผู้ปกครองฝ่ายอาณาจักร จะมีหน้าที่ต่อพระสงฆ์ ๒ ประการ คือ

๑. การให้อารักขาแก่พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ให้อยู่เป็นสุขดังหลักของวัชรธรรมที่ว่า “จักให้ความคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย ที่ยังมีได้มาสู่แว่นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่ในแว่นแคว้นโดยผาสุก”

๒. การเข้าไปสอบถามปรึกษาปัญหาแก่พระสงฆ์ ที่เรียกว่า สมณะพราหมณ์ปริปุจฉาอันเป็นข้อหนึ่ง จักกวัตติวัตรของพระราชา เพื่อให้รู้ว่า อันใดดีอันใดชั่ว ควรประกอบหรือไม่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขหรือไม่ และประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง

ดังนั้น บทบาทของพระสงฆ์หรือจากได้รับความคุ้มครองดีแล้วก็มีหน้าที่ตอบแทนรัฐ ๒ ประการ คือ

๑. หน้าที่ในการแนะนำสั่งสอน เผยแพร่ธรรมแก่ประชาชน เมื่อประชาชนมีความรู้ความเข้าใจถูกต้อง ก็จะประพฤติอยู่ในศีลธรรม รู้จักฝึกอบรมจิต ฝึกอบรมปัญญา ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ประพฤติดีปฏิบัติชอบแล้วก็เป็นผลประโยชน์ต่อแผ่นดินไปเอง

๒. หน้าที่ในการเป็นผู้ให้คำปรึกษา ให้ความรู้ความเข้าใจพระราชา และนักปกครองในทางธรรม แต่จะไม่เข้าไปมีบทบาททางการเมือง^{๐๑}

บทบาทหลักของพระสงฆ์ คือ การให้การศึกษาแก่ประชาชน โดยเฉพาะการดำรงชีวิตที่ดีงาม ชีวิตที่ประเสริฐ ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เรียกว่าบทบาทของครู เราจะเห็นได้ว่าตั้งแต่ตั้งประเทศไทยมา บทบาทพระสงฆ์จะมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนไทยมาตลอด ไม่ว่าด้าน

^{๐๙} สมศักดิ์ บุญป. พระสงฆ์กับการศึกษาไทย, หน้า ๒๓.

^{๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

การศึกษา อาชีพ และศิลปะต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันก็มาจากวัดทั้งสิ้น พระสงฆ์จะเป็นผู้นำทางภูมิปัญญาท้องถิ่นของประเทศไทยอีกด้วย บทบาทที่กล่าวมาประเทศไทยจึงมีพระสงฆ์ที่เป็นปราชญ์ทางวรรณกรรม เช่น พระสิริมังคลาจารย์ ในสมัยล้านนา สมเด็จพระสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในสมัยรัตนโกสินทร์^{๐๖}

พระมหาคำปุน ervaควอน^{๐๖} ได้สรุปภารกิจและบทบาทของพระสงฆ์ต่อสภาพสังคมไทยใน ๒ ทศวรรษหน้า ดังนี้

๑. ภารกิจต่อสังคมไทย ประกอบด้วย

๑) ภารกิจต่อตัวเอง ควรเรียนรู้ธรรมะวินัย วิชาการทางโลก และชุมชน

๒) ภารกิจต่อองค์กรสงฆ์ ควรปรับปรุงวัดให้เป็นที่สัปปายะพัฒนา

สาธารณูปโภค และสาธารณูปการต่างๆ ของวัดให้ทันสมัยและปรับปรุงระบบการศึกษาของพระสงฆ์ให้เป็นผู้นำ ทางด้านศีล สมาธิ ปัญญา พร้อมกับลดการส่งเสริมด้านไสยศาสตร์

๓) ภารกิจต่อชุมชน ด้านเศรษฐกิจและด้านคุณภาพชีวิต ควรเป็นแบบอย่างของความมั่งคั่งน้อยสันโดษ อบรมประชาชน ให้ความรู้และส่งเสริมการศึกษาทั้งด้านอาชีพและภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านสังคม ควรช่วยสังคมในด้านวัตถุและสอนธรรมะ ส่งเสริมและให้ความรู้ด้านศีลธรรมและจริยธรรมให้มากขึ้น สร้างความเข้าใจในการพัฒนาแก่ประชาชนและนำหลักธรรมที่เหมาะสมกับการพัฒนาเข้าไปประยุกต์ใช้ ด้านการเมือง ควรวางตัวเป็นกลาง และสอนให้ประชาชนเข้าใจระบบประชาธิปไตยที่ถูกต้อง ส่วนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควรเป็นผู้นำ การรณรงค์ร่วมทั้งสร้างกลุ่มความร่วมมือในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๒. บทบาทที่เหมาะสมของพระสงฆ์ ประกอบด้วย

๑) บทบาทผู้เรียนรู้และวิจัย คือ การแสวงหาความรู้และความเข้าใจอย่างเป็นระบบและครอบคลุมในด้านต่าง ๆ คือ

(๑) ด้านวิชาการทางโลกการใช้ประโยชน์ของเทคโนโลยีการสื่อสารและภาษาในการสื่อสารธรรมะ

(๒) ด้านสังคมหรือชุมชน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง

^{๐๖} อ่างแล้ว, หน้า ๒๕ .

^{๐๖} พระมหาคำปุน ervaควอน, “ ลักษณะของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน ของวัดในจังหวัดราชบุรี ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕).

(๓) ด้านการวิจัยปัญหาสังคมต่างๆ พระสงฆ์ที่มีภูมิรู้ ภูมิปัญญา ควรได้
มีการศึกษาและทำ วิจัยที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและศาสนา

๒) บทบาทผู้สอนศีลธรรม คือ การชี้แจงหรืออธิบายหลักคำ สอนของ
พระพุทธเจ้า แก่คนระดับต่าง ๆ การออกไปแสดงธรรมะแก่ประชาชนเป็นรายบุคคล กลุ่ม องค์กร
สถาบันการศึกษา และชุมชน และจัดกิจกรรมการสอนธรรมะในวัดให้มีความหลากหลาย

๓) บทบาทผู้ให้การศึกษาคือควรส่งเสริมการให้ความรู้เรื่องประชาธิปไตยแก่
ประชาชน ให้ความรู้เกี่ยวกับสาธารณสุข การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่คนใน
ชุมชน

๔) บทบาทผู้เป็นที่ปรึกษาคือการเป็นผู้ให้คำปรึกษาในปัญหาชีวิตส่วนตัวแก่
ประชาชนทุกระดับ การเป็นที่ปรึกษาของกลุ่มในกรณีที่ตั้งกลุ่มขึ้นและให้คำ ปรึกษาปัญหาชีวิต

๕) บทบาทผู้ปลุกจิตสำนึก คือ การปลุกจิตสำนึกให้คนมีความขยัน ประหยัด
และรับผิดชอบ ไม่หลงงมงายในไสยศาสตร์ แต่ให้มีความเข้าใจในหลักธรรมทางศาสนาที่ถูกต้อง
และการปลุกจิตสำนึกให้เยาวชนและประชาชนมีความรัก ความหวงแหนและเห็นความสำคัญของ
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๖) บทบาทผู้อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ การจัดวัดให้ร่ม
รื่นสงบ สะอาด และเป็นที่ปฏิบัติธรรม ส่งเสริมให้มีป่าชุมชนในวัด เช่น สวนสาธารณะหรือเขต
อภัยทาน

๗) บทบาทผู้สงเคราะห์ชุมชน คือ การสร้างสถานที่รักษาผู้ป่วย การสร้าง
สถานที่พักแก่คนชรา และเด็กเร่ร่อน การตั้งทุนหรือมูลนิธิ เพื่อสงเคราะห์เด็กเยาวชน และคนชราที่
ถูกทอดทิ้ง มีส่วนร่วมในการชักจูงและนำประชาชนให้บริจาคทรัพย์เพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัย
ธรรมชาติต่าง ๆ

๘) บทบาทผู้ประสาน คือ ประสานงานทุกฝ่ายทั้งประชาชน เจ้าหน้าที่เอกชน
เจ้าหน้าที่ของรัฐ เป็นกลางทางการเมืองและพร้อมที่จะเข้าไปไกล่เกลี่ย และประสานงานบุคคลหรือ
องค์กรต่าง ๆ ในการให้ความรู้แก่ประชาชน

๙) บทบาทผู้ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ เป็นผู้นำในการใช้ยา
สมุนไพร (เป็นหมอสมุนไพร) ให้คำ แนะนำ ส่งเสริมการปลูกและฝึกอบรมเรื่องยาสมุนไพร

๑๐) บทบาทผู้รวมกลุ่ม คือ กระตุ้นให้คนคิดแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน
แล้ว นำ ไปสู่การรวมกลุ่ม พร้อมกับส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ ในกลุ่ม

พระมหาสุภา อุฑโท^{ON} ได้สรุปบทบาทของพระสงฆ์ไทยใน ๒ ทศวรรษ ไว้ดังนี้

๑. บทบาทด้านการเรียนรู้ธรรมะและสังคม คือ การเรียนรู้หลักธรรมให้แตกฉานทั้งด้านปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธ การเรียนรู้วิชาการภายนอกต่าง ๆ และการเรียนรู้สภาพชุมชน กลุ่มองค์กรและปัญหาต่างๆ รวมไปถึงแผนและนโยบายของรัฐ และควรทำการวิจัยปัญหาสังคมให้มากขึ้นด้วย

๒. บทบาทการพัฒนาศีลธรรมและจิตใจคือ การเป็นผู้นำทางด้านศีลธรรมผู้ให้คำปรึกษา ผู้กระตุ้นจิตสำนึก ผู้สอนศีลธรรม และผู้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกวัด

๓. บทบาทการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ การเป็นผู้นำด้านการอนุรักษ์และนำทรัพยากรมา Recycle การเป็นผู้ปลูกจิตสำนึกและแนะนำ ให้เยาวชนและประชาชนมีความรักในทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และการเป็นผู้จัดตั้งกลุ่ม รวมไปถึงการสนับสนุนกลุ่มด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นคำแนะนำ แก้ไขปัญหาความขัดแย้ง วัสดุอุปกรณ์ พร้อมทั้งติดต่อวิทยากรและหน่วยงานอื่นเพื่อให้ความรู้ในด้านนี้

๔. บทบาทในการพัฒนาวัด ได้แก่ การจัดวัด ซึ่งควรจัดวัดให้ร่มรื่น วิเวก สะอาดและเป็นที่ปฏิบัติธรรมพร้อมทั้งเน้นซ่อมวัดเก่าแทนที่จะสร้างวัดใหม่การจัดศูนย์ คือ การให้วัดเป็นศูนย์กลางประสานความสามัคคี ศูนย์สมุนไพรหรือสหกรณ์ยา และศูนย์การฝึกอบรมและผลิตบุคลากรด้านการแพทย์แผนโบราณ การจัดสถานที่ สำหรับรักษาผู้ป่วย จัดเขตอภัยทาน และสถานที่ให้คนเตรียมตัวตายอย่างมีความสุข รวมทั้งการจัดสวนปลูกยาสมุนไพร และสวนสาธารณะให้ประชาชนได้มาใช้ประโยชน์

๕. บทบาทการสงเคราะห์ชุมชน ควรจัดตั้งกองทุนเพื่อช่วยเหลือเด็ก เยาวชนและคนจนช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย พร้อมกับมีเป้าหมายและทิศทางที่ชัดเจน นอกจากนั้นควรเป็นผู้นำในการสร้างสถาบันการศึกษาอีกด้วย

๖. บทบาทการให้การศึกษาและฝึกอบรม ควรส่งเสริมและให้ความรู้แก่กลุ่มคนระดับต่าง ๆ ขณะเดียวกันก็ควรประสานวิทยากรภายนอกมาให้ความรู้ด้วย

---

^{ON}พระมหาสุภา อุฑโท, “บทบาทของพระสงฆ์ไทยใน ๒ ทศวรรษหน้า (๒๕๔๑-๒๕๖๐)”, วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ทางการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑).

๗. บทบาทการประสานงานพระสงฆ์ควรประสานกิจกรรมการพัฒนา กับทุกฝ่ายรวมทั้งประสานคนรวยเพื่อช่วยคนจน นอกจากนั้น ควรวางตัวเป็นกลางพร้อมที่จะไกล่เกลี่ยความขัดแย้งอีกด้วย

๘. บทบาทในการใช้ยาสมุนไพร พระสงฆ์ควรเป็นผู้นำ ในการใช้ยาสมุนไพร การให้คำแนะนำ การส่งเสริมทั้งด้านการปลูกและการอบรม และการประสานวิทยากรมาให้ความรู้

๙. บทบาทการจัดตั้งกลุ่ม ได้แก่ การเป็นผู้กระตุ้น คือ กระตุ้นให้คิดแก้ปัญหา

หน้าที่ของพระสงฆ์ มีทั้งหน้าที่โดยพระธรรมวินัย และหน้าที่ต่อสังคมหน้าที่โดยพระธรรมวินัย

หน้าที่โดยพระธรรมวินัย หมายถึง หน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัยโดยตรง รวมทั้งหน้าที่ที่คณะสงฆ์กำหนดให้ โดยมีดังต่อไปนี้

๑. รักษาศีลให้บริสุทธิ์ โดยที่ต้องรักษา คือ จาตุปาริสุทธิศีล เช่น ปาฏิโมกขสังวรศีล อิทธิยสังวรศีลอาชีวนปาริสุทธิศีลปัจจัยสันนิสิตศีล

๒. ทำกิจวัตรต่างๆ ให้ครบถ้วนกล่าวคือข้อปฏิบัติที่ต้องทำเป็นเนืองนิตย์

๓. ศึกษาไตรสิกขา อันได้แก่ สิลสิกขา คือ การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย จิตตสิกขา คือการทำจิตให้สงบ ปัญญาสิกขา คือการใช้ปัญญาในการแก้ไข้ปัญหา

๔. บริหารคณะสงฆ์ตามตำแหน่งหน้าที่ พระภิกษุที่อุปสมบทแล้วหลายพรรษาและมีความรู้ทางพระธรรมวินัยพอสมควร มักจะได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้บริหาร ซึ่งแต่ละตำแหน่งมีหน้าที่ปฏิบัติต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชน

๕. เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางออกไป โดยสามารถกระทำได้ทั้งในวัด นอกวัดแม้แต่การเดินทางไปไหนต่อไหนด้วยอาการสำรวมก็ถือว่าเป็นการเผยแผ่ไปด้วย

๖. ปฏิสังขรณ์เสนาสนะ และปูชนียสถานในวัด ซึ่งนอกจากการซ่อมแซมแล้ว ยังต้องสร้างเพิ่มเติม

๗. สืบต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหน้าที่ที่ติดไปตลอดการครองสมณเพศตลอดชีวิต

หน้าที่ต่อสังคม โดยจะมีทั้งหมด ๗ อย่าง ดังนี้

๑. อบรมให้ประชาชนมีคุณธรรมไม่ทำความชั่วรู้จักการนำหลักธรรมพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งการที่จะทำกิจกรรมดังกล่าวนี้พระสงฆ์สามารถทำนอกเหนือจากการกระทำปกติ

๒. จัดให้มีการอบรมสมาธิ เพื่อให้ประชาชนมีความสงบในจิตใจและมีความเจริญทางปัญญาสูง

๓. อุปถัมภ์บำรุงโรงเรียนที่อยู่ในวัดและนอกวัด

๔. นำประชาชนมาประกอบพิธีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๕. อนุรักษ์ศิลปวัตถุปูชนียวัตถุและปูชนียสถาน และแนะนำประชาชนให้อนุรักษ์ด้วย

๖. แนะนำส่งเสริมให้ประชาชนพัฒนาท้องถิ่นและรักษาสถาปัตยกรรม

๗. แนะนำประชาชนให้ช่วยกันรักษาป่า และสงวนพันธุ์สัตว์ป่า

หน้าที่ของพระสงฆ์ที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์มีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือสังคม ตามความต้องการของประชาชน และส่วนที่สังคมขาดแคลนพระสงฆ์ก็ได้เติมเต็มในส่วนนั้นๆ เป็นที่มาแห่งวัฒนธรรม เป็นศูนย์กลางของการดำรงชีวิตประจำวัน นับว่าทั้งวัดและพระสงฆ์มีคุณค่าความสำคัญต่อสังคมไทยมาช้านาน ในด้านการให้การศึกษาตามอัธยาศัย เพราะรูปแบบที่พระสงฆ์ใช้แตกต่างกันไปตามสถานการณ์ของแต่ละวัด และพระสงฆ์แต่ละรูปมีมุมมองทัศนคติแตกต่างกัน แต่ก็เป็นสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ว่า ในกิจกรรมที่พระสงฆ์จัดให้กับประชาชนนั้น บางท่านอาจคิดว่าไม่ใช่การจัดการศึกษา เช่น จัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนาในโอกาสสำคัญ หรือเทศนาเป็นประจำก็ตาม เพราะอาจเข้าใจว่า การจัดการศึกษาต้องมีรูปแบบ มีหลักสูตร มีการวัดผลประเมินผล ฯลฯ ที่ไม่มีรูปแบบ หลักสูตร เพราะว่าเป็นการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย

๒.๒.๕ บทบาทของพระสงฆ์กับการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย

พระสงฆ์นอกจากจะมีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนชาวบ้านแล้ว ก็ยังมีบทบาทหนึ่งที่มีความสำคัญ คือ การจัดการศึกษา โดยเฉพาะการจัดการศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัย ได้มีผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับ บทบาทของพระสงฆ์กับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบ และตามอัธยาศัยไว้ดังนี้

ทวีป อภิลิทธิ^{๐๐} ได้กล่าวถึงรูปแบบที่พระสงฆ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ดังนี้

๑. เป็นผู้สำรวจ สอบถาม ความต้องการของประชาชนในชุมชนสำหรับเป็นข้อมูลในการจัดกิจกรรมต่างๆ ให้กับประชาชนในชุมชนนั้น

๒. ร่วมจัดอบรมพระเณร และผู้นำหมู่บ้านให้สามารถเป็นผู้ประสานนำวิทยากรจากแหล่งบริการของรัฐและเอกชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนในชุมชน

๓. ร่วมประชุมปรึกษาหารือ เพื่อคัดเลือกผู้นำ หรือวางแผนจัดกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน

๔. ร่วมประสานงานติดต่อกับแหล่งวิทยากรต่างๆ ทั้งของรัฐ และเอกชน มาบริการให้กับประชาชนในชุมชน

^{๐๐}ทวีป อภิลิทธิ, การศึกษานอกระบบโรงเรียน, (กรุงเทพมหานคร, ม.ป.ท. ๒๕๒๕).

๕. ร่วมให้วัดเป็นศูนย์สาธิตและจัดกิจกรรมการศึกษาแก่โรงเรียนรูปแบบต่างๆ เช่น การเพาะเห็ด การทำ สวนครัว การอบรมฟื้นฟูจิตใจ เป็นต้น

๖. ร่วมเป็นวิทยากรให้การอบรมในท้องถิ่น

สุรัฐ ศิลปอนันต์^{๐๐} กล่าวถึงบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน ไว้ ดังนี้

๑. กิจกรรมเกี่ยวกับความรู้พื้นฐาน โดยเชิญชวนชาวบ้านที่ไม่รู้หนังสือมารวมกลุ่มเรียนหนังสือให้อ่านออกเขียนได้ สนับสนุนส่งเสริมคุณภาพชีวิตให้แก่ชาวบ้าน ให้ชาวบ้านได้รวมกลุ่มพูดคุยเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นในวันพระหรือในวันเทศกาลต่าง ๆ

๒. จัดกิจกรรมด้านอาชีพโดยวัดจัดสถานที่ฝึกอาชีพ เช่น การแกะสลัก ช่างปั้น ช่างคหกรรม ศิลปะ ประดิษฐ์ ฯลฯ เพื่อฝึกอาชีพให้ชาวบ้านได้รับความรู้ นำไปประกอบอาชีพประจำได้

๓. งานข่าวสารข้อมูล วัดจัดห้องสมุด หรือมุมหนังสือในวัด จัดบรรยายภาาให้วัดเป็นศูนย์การศึกษาตลอดชีวิต

๔. อบรมศีลธรรมให้กับประชาชนทั้งในวัดและนอกวัด พระสงฆ์เป็นวิทยากรให้กับ **สมพร คุ่มแก้ว**^{๐๐} ได้กล่าวถึง บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการมีส่วนร่วมจัดการศึกษานอกโรงเรียน ดังนี้

๑. เป็นผู้ประสานงานในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน

๒. เป็นผู้ชี้แนะชาวบ้านเกี่ยวกับหน่วยราชการหรือเอกชนต่าง ๆ ที่ชาวบ้านอาจขอความช่วยเหลือเพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่น

๓. รวบรวมข้อมูลความต้องการด้านการศึกษานอกโรงเรียนของชุมชน

๔. ประชาสัมพันธ์งานการศึกษานอกโรงเรียน

๕. เป็นวิทยากรในการให้ความรู้แก่ชุมชน โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมให้ประชาชนอยู่ดีกินดี

๖. ใช้วัดเป็นแหล่งรวบรวมและเผยแพร่วิทยากรใหม่ๆ ที่เหมาะสมกับท้องถิ่น

^{๐๐} สุรัฐ ศิลปอนันต์, “นโยบายการจัดการศึกษานอกโรงเรียน” เอกสารประกอบการประชุมพระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะภาค และเจ้าคณะจังหวัดราชบุรี, (ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคกลาง, ๒๕๓๔).

^{๐๐} สมพร คุ่มแก้ว, “บทบาทของเจ้าอาวาสที่มีต่อกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ศึกษากรณี จังหวัดปทุมธานี ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต , สาขาการศึกษาผู้ใหญ่ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตร, ๒๕๓๘).

๗. เป็นผู้นำในการศึกษาและพัฒนาชนบท

อกนิษฐ์ โพธิ์ทอง^{๐๐} ได้เสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน คือ

๑. รวมกลุ่มประชาชนให้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

๒. ร่วมเป็นวิทยากร

๓. ร่วมสนับสนุนให้ใช้อาคารสถานที่ของวัดเป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และแหล่งบริการการอ่านหนังสือแก่ประชาชน

วีระ อำพันสุข^{๐๐} ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์กับการจัดการศึกษาไว้ว่า วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาตลอดชีวิต เป็นรูปแบบหนึ่งของการศึกษาตลอดชีวิต แม้สภาพปัจจุบันของสังคมไทยจะเปลี่ยนไป แต่วัดก็ยังคงความสำคัญในฐานะเป็น “ศูนย์การศึกษาตลอดชีวิต” ต่อไป คือ พระสงฆ์สอนความเป็นมนุษย์ ความเป็นคนไทยให้แก่เด็กและผู้ใหญ่ สอนวิชาพระพุทธศาสนา วิชาวัฒนธรรม อบรมความประพฤตินักเรียน ให้อาศัยบริเวณวัดเป็นที่ให้การศึกษาของเยาวชน และยังให้ความร่วมมือแก่อนุวยราชการรวมทั้งภาคเอกชน ใช้ศาลาวัดเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เป็นรากฐานของการสร้างสรรค์สังคมไทย ในทางที่ถูกต้องและชอบธรรม โดยตลอดเท่าที่วัดเป็น “ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต” ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการศึกษาตลอดชีวิต อีกด้วย

---

^{๐๐}อกนิษฐ์ โพธิ์ทอง, “งานการศึกษาออกโรงเรียนที่ดำเนินการโดยพระสงฆ์ในเขตกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, สาขาการศึกษาผู้ใหญ่ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๗).

^{๐๐}วีระ อำพันสุข, อ่างใน อุดม เขยทิวังศ์, แนวทางการบริหารและการจัดการ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๔๓).

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยและการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ มีขอบข่ายค่อนข้างกว้างขวางและหลากหลาย การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัย จึงนำเสนอในส่วนที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยดังนี้

พระมหาเรืองเดช ถาวรธมฺโม^{๐๙} ได้ศึกษาเรื่อง วัด : ศูนย์การเรียนรู้เพื่อจัดการความขัดแย้งทางสังคม ผลการศึกษาพบว่า ศูนย์การเรียนรู้ของวัดในภาคตะวันออก ส่วนใหญ่มีพัฒนาการเก่าแก่กว่า ๒๐๐ ปี การเกิดขึ้นของศูนย์การเรียนรู้มีสาเหตุจากวัด เกิดจากวัดมีความต้องการให้คนในชุมชนได้พัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต วัดจึงจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวมการถ่ายทอดศิลปะและวัฒนธรรมต่างๆ อันสนองความต้องการของสังคมและเป็นกลไกสำคัญของรัฐในการพัฒนาสังคม ปัญหาของศูนย์การเรียนรู้ของวัด ด้านเศรษฐกิจคือขาดงบประมาณ เนื่องจากไม่มีกฎหมายรองรับทำให้ไม่มีการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนในการดำเนินงาน ส่วนปัญหาด้านสังคมและวัฒนธรรมเกิดจากการไม่อาจคัดกรองบุคลากรที่เข้ามาพึ่งวัด โดยการปฏิเสธผู้ไม่มีคุณภาพหรือเป็นภาระจากสังคมได้ และไม่มีพระราชบัญญัติเฉพาะศูนย์การเรียนรู้ของวัด

พระมหาประสิทธิ์ สระทอง^{๐๑๐} ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนของพระสงฆ์ในอำเภอปรางค์กู่จังหวัดศรีสะเกษ” ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อในประสิทธิภาพแห่งตนความตระหนักในบทบาทของพระสงฆ์ อยู่ในระดับมาก ส่วนสัมพันธภาพกับชุมชน การได้รับการสนับสนุนทางสังคม และบทบาทการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนของพระสงฆ์ อยู่ในระดับปานกลาง บทบาทการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนของพระสงฆ์ในอำเภอปรางค์กู่ จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อจำแนกตามพรรษา ตำแหน่งทางคณะสงฆ์ และระยะเวลาในการปฏิบัติงานทั้งในและนอกชุมชนต่างกัน มีบทบาทการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนของพระสงฆ์แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนอายุ ระดับการศึกษาแผนกธรรมระดับการศึกษาแผนกบาลี และระดับการศึกษาแผนกสามัญต่างกัน มีบทบาทการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนของพระสงฆ์ไม่แตกต่างกัน ความเชื่อในประสิทธิภาพแห่งตน ความตระหนักในบทบาทของพระสงฆ์ สัมพันธภาพกับชุมชน และการได้รับการสนับสนุนทางสังคม สามารถร่วมกัน

^{๐๙} พระมหาเรืองเดช ถาวรธมฺโม (ศรีประสม), “วัด : ศูนย์การเรียนรู้เพื่อจัดการความขัดแย้งทางสังคม”, ใน *รวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนานานาชาติ ครั้งที่ ๗*, เนื่องในวันวิสาขบูชา, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด เลขที่ ๑,๓ จรัญสนิทวงศ์ ๔๘, พฤษภาคม, ๒๕๕๓) : ๓๖๐.

^{๐๑๐} พระมหาประสิทธิ์ สระทอง, “บทบาทการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนของพระสงฆ์”, *วิทยานิพนธ์*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘).

ทำนวยบทยาการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนของพระสงฆ์โดยรวมได้ ร้อยละ ๘๖.๒ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๐๑

พระอธิการประวัติ กันทะคุณ^{๐๖} ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาด้านบวรเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ พบว่า พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทด้านการศึกษาเป็นผู้สั่งสอนอบรมจิตใจให้แก่พุทธศาสนิกชน พระสงฆ์มีบทบาทด้านสาธารณูปโภคผ่านโครงการพัฒนาชนบทหลายๆ โครงการ บทบาทด้านการสาธารณสุข พระสงฆ์จะส่งเสริมคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ในท้องถิ่นไปด้วยในตัว บทบาทด้านเศรษฐกิจ พระสงฆ์จะเป็นแกนนำในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และมีบทบาทด้านการส่งเสริมศิลปกรรม ด้านพัฒนาศาสนา วัดกุสถาน ที่ ด้านศาสนพิธี บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ วัดเป็นศูนย์กลางสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน บทบาทด้านการพัฒนาการเรียนรู้ตามอริยาสัจ จัดบริเวณวัดให้เป็นอุทยานการศึกษา ปัญหาที่พบ คือ พระสงฆ์บางรูปยังมีความรู้ที่น้อย ขาดความชำนาญด้านการพัฒนาและเผยแพร่

พระไพฑูรย์ ศรีบุรินทร์^{๐๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของเจ้าอาวาสในการส่งเสริมกิจกรรมการศึกษานอกระบบ ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดเพชรบุรี พบว่า เจ้าอาวาสในจังหวัดเพชรบุรี สนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรมการศึกษานอกระบบ ทั้งสามด้านมากที่สุดในเรื่อง การจัดการศึกษา แผนกธรรม การเผยแพร่ความรู้ทางด้านสุขภาพอนามัย การแนะแนวและการฝึกอบรมศิลปะแก่ภิกษุสามเณรและประชาชน ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญในการส่งเสริมกิจกรรมการศึกษานอกระบบของเจ้าอาวาสวัด คือ ขาดบุคลากรที่มีความรู้ในการดำเนินงาน ขาดงบประมาณและอุปกรณ์ ตลอดจนขาดงบประมาณและอุปกรณ์ในการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

โกศลย์ ตั้งใจ^{๐๗} ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนในเขตพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ ” พบว่า พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนอยู่ในระดับต่ำ ลักษณะของการมีส่วนร่วมมี ๒ ลักษณะคือ เป็นผู้ให้ความร่วมมือแก่

^{๐๖}พระอธิการประวัติ กันทะคุณ, “บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษาด้านบวรเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต , สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๕๑).

^{๐๖}พระไพฑูรย์ ศรีบุรินทร์, “บทบาทของเจ้าอาวาสในการส่งเสริมกิจกรรมการศึกษานอกระบบ ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดเพชรบุรี”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (การศึกษานอกระบบ), (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๖).

^{๐๗}โกศลย์ ตั้งใจ, “การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ในเขตพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๓).

หน่วยงานต่างๆ ที่ไปจัดดำเนินการในพื้นที่และ การเป็นผู้คิดริเริ่มสร้างโครงการและจัดดำเนินการเอง แต่ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ให้ความร่วมมือแก่หน่วยงานต่างๆ ที่ไปจัดดำเนินงานในพื้นที่มากกว่าการเป็นผู้คิดริเริ่มสร้างโครงการและจัดดำเนินการเอง โดยรูปแบบของการมีส่วนร่วมนั้นประกอบด้วย การประชาสัมพันธ์ชักชวนชาวบ้านให้เข้าร่วมโครงการ การสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ และแรงงานเพื่อการจัดเตรียมการดำเนินงานโครงการ การร่วมประชุมออกความคิดเห็นเสนอแนะ เป็นผู้ริเริ่ม หรือให้ข้อมูล ร่วมแก้ปัญหา ร่วมตัดสินใจ และร่วมเป็นกรรมการในการจัดดำเนินงานโครงการ เป็นวิทยากรหรือผู้สอน เป็นผู้ประสานงาน เป็นผู้ร่วมรับผิดชอบในการบริหารจัดการควบคุมการกักดูแลการดำเนินงานร่วมลงทุนทรัพย์ ร่วมวางแผนจัดโครงการลงสู่หมู่บ้าน เป็นผู้ออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านปัญหา และร่วมติดตามประเมินผลโครงการ ตามลำดับ

กณนุช เล็กวิจิตร^{๐๐} ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการศึกษานอกโรงเรียน : ศึกษากรณีจังหวัดสมุทรสาคร ” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ที่มีบทบาทต่อการศึกษานอกโรงเรียน มากมีจำนวนร้อยละ ๓๐.๔๑ และมีบทบาทน้อยจำนวน ร้อยละ ๖๙.๕๙ และเมื่อทดสอบสมมติฐาน ก็พบว่า อายุพรรษา ตำแหน่ง ระดับการศึกษา และการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน มีผลกับบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการศึกษานอกโรงเรียน ส่วนอายุและความรู้ความเข้าใจใน งานการศึกษานอกโรงเรียนนั้น ไม่มีผลกับบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการศึกษานอกโรงเรียน ส่วน ปัญหาที่พบในการดำ เนินงานการศึกษานอกโรงเรียน ของพระสงฆ์ได้แก่ประชาชนไม่มีเวลา มาร่วมกิจกรรม พระสงฆ์มีความรู้พื้นฐานทางการศึกษาน้อย ความบกพร่องในการประชาสัมพันธ์ การประสานงาน และการติดตามผลของเจ้าหน้าที่ ตลอดจนถึงเรื่องข้อจำกัดในเรื่องงบประมาณทำให้ขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์

สมคิด เพ็งอุดม^{๐๐} ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนได้พบว่า มี พระสงฆ์พัฒนาหลายรูปได้ปรับเปลี่ยนความเชื่อและค่านิยมของชาวบ้านในด้านสังคมและ วัฒนธรรม ได้แก่ การอบรมสั่งสอนแนะนำชาวบ้านว่า การทำความสะอาดบ้านเรือนหรือชุมชน ไม่ทิ้งขยะมูลฝอยลงแม่น้ำลำคลองก็คือการทำ บุญอย่างหนึ่ง และราษฎรมีความต้องการที่จะให้ พระภิกษุเข้ามามีบทบาทร่วมในการพัฒนาชุมชน เพราะว่าสถาบันศาสนามีความพร้อมต่อการ พัฒนามากไม่ว่าจะเป็นด้านสถานที่ เครื่องมือเครื่องใช้

^{๐๐}กณนุช เล็กวิจิตร, “บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการศึกษานอกโรงเรียน ศึกษากรณีจังหวัดสมุทรสาคร”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๑).

^{๐๐}สมคิด เพ็งอุดม, “การศึกษามหาวิทยาลัยสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชนบทตามทัศนะของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่กระทรวงระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม ”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๕).

สุพจน์ บันเทิง^{๐๐} ได้ทำการศึกษาวิจัย ถึงปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ : ศึกษากรณีอำเภอวังสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี วัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อทราบถึงบทบาทที่พระสงฆ์แสดงออกในการพัฒนาชนบทและปัจจัยด้านอายุ อายุพรรษา การดำรงตำแหน่งทางการปกครอง การศึกษา ความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาชนบท การได้รับข่าวสารการพัฒนา ที่มีผลต่อการแสดงบทบาท ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อการแสดงบทบาท ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ได้แสดงบทบาท เป็นผู้สนับสนุนมากที่สุด รองลงมาเป็นบทบาทผู้ประสานงาน และบทบาทเป็นผู้นำ ตามลำดับ พระสงฆ์ที่มีปัจจัยเหล่านี้ คือ อายุมาก พรรษามาก ดำรงตำแหน่งทางการปกครอง มีการศึกษาทางปริยัติธรรมสูง มีความรู้ความเข้าใจในการพัฒนามาก และได้รับข่าวสารการพัฒนามากจะมีบทบาทในการพัฒนาชนบทมากกว่าพระสงฆ์ที่มีปัจจัยเหล่านี้น้อย แต่พระสงฆ์ที่มีการศึกษาทางโลกสูง ไม่ได้มีบทบาทในการพัฒนาชนบท มากกว่าพระสงฆ์ที่มีการศึกษาทางโลกต่ำ ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานเกิดจากพระสงฆ์ประชาชน ผู้นำท้องถิ่น งบประมาณ และอื่นๆ เช่น เจ้าหน้าที่ สภาพแวดล้อมกฎ ระเบียบ เป็นต้น

ชู ชนะแก้ว^{๐๐} ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับการศึกษาสงเคราะห์ พบว่า การจัดการศึกษาสงเคราะห์ส่วนมากยังจัดในวัด การจัดการยังไม่มีประสิทธิภาพและแนวโน้มในอนาคต การจัดการศึกษาสงเคราะห์ประชาชนยังต้องการให้ดำเนินการต่อไป บทบาทของพระสงฆ์กับการศึกษาสงเคราะห์ในอนาคต ประชาชนต้องการให้พระสงฆ์จัดการศึกษาสงเคราะห์มากขึ้น เพราะนอกจากเป็นการให้โอกาสทางการศึกษาแก่เด็กและเยาวชน แล้วยังเป็นการฝึกอบรม คุณธรรม จริยธรรม สำหรับบทบาทของพระสงฆ์กับการศึกษาสงเคราะห์ เพื่อพัฒนาอาชีพ มีการสงเคราะห์ด้านการเกษตร ด้านอุตสาหกรรมในครัวเรือนและด้านการพาณิชย์ ทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น ส่วนปัญหาในการดำเนินงานการศึกษาสงเคราะห์ของพระสงฆ์ ได้แก่ บุคลากรเข้าออกบ่อย งบประมาณไม่เพียงพอ อุปกรณ์เครื่องใช้ขาดแคลน การบริหารจัดการไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ

สรุป โดยภาพรวมการจัดการศึกษาตามอัยยาศัยนั้น ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐหรือจะเป็นองค์กรเอกชน รวมถึงสถาบันศาสนา วัดและพระสงฆ์ซึ่งเกี่ยวข้องกับชุมชนโดยตรงมาตั้งแต่ครั้งอดีต วัดและพระสงฆ์ เป็นสถาบันสำคัญที่ให้การศึกษาศิลปวิทยา รวมถึงการอบรมคุณธรรม

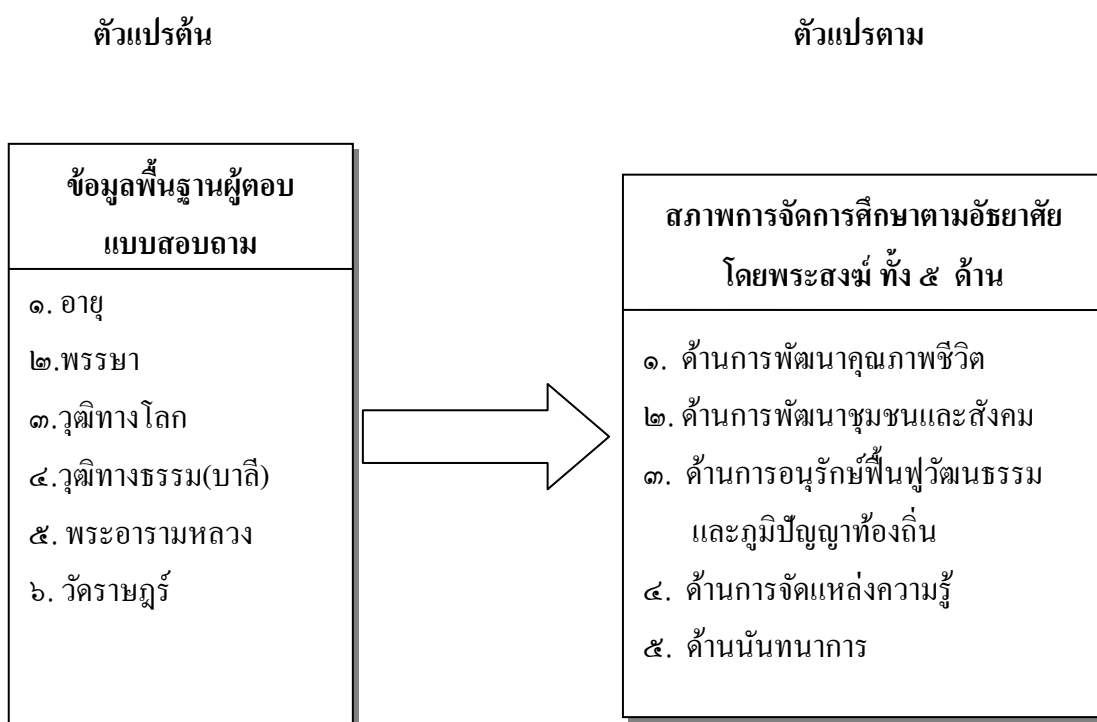
^{๐๐}สุพจน์ บันเทิง, “ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทในการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอวังสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนสังคม (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๖).

^{๐๐}ชู ชนะแก้ว, “บทบาทพระสงฆ์กับการศึกษาสงเคราะห์”, รายงานการวิจัย (สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตการศึกษา ๖, ๒๕๔๓).

จริยธรรมพร้อมๆกันไป เพื่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนในชุมชน แต่ปัจจุบันเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา และในอีกหลายๆด้าน ทั้งทางด้านเทคโนโลยี การสื่อสาร สื่อการเรียนการสอน สื่อมวลชน ฯลฯ จึงเป็นเหตุทำให้ผู้วิจัยสนใจในการทำวิจัยเรื่องนี้ว่าปัจจุบันวัดและสถาบันสงฆ์ยังมีบทบาทสำคัญในการจัดการให้การศึกษากับคนในชุมชนในสังคมมากน้อยเพียงใด จะทำให้ได้รับทราบข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมและให้ความสำคัญกับวัดและพระสงฆ์ที่มีบทบาทและอยู่คู่กับสังคมไทยตลอดมาและตลอดไป

๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากแนวคิดเรื่องการศึกษาตามอรรถาธิบายของผู้รู้หลายท่านและบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในกรอบด้านการอบรม เผยแผ่ และส่งเสริมการศึกษา กับด้านสาธารณะสงเคราะห์ ที่คณะสงฆ์และมหาเถรสมาคม ได้กำหนดเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ไว้นำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ โดย เขียนเป็นแผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ได้ ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย